

ISTRAŽIVANJE

Problemi i potrebe
posvojiteljskih obitelji tijekom
procesa prilagodbe i integracije
posvojene djece u obitelj,
odgojno-obrazovne institucije
i okolinu

Zagreb, siječanj 2014.

ADOPTA – udruga za potporu posvajanju, Šošarićeva 4, Zagreb

Autori:

Siniša Kralj, ADOPTA

dr. sc. Koraljka Modić-Stanke, ADOPTA

mr. sc. Diana Topčić-Rosenberg, ADOPTA

Suradnici:

doc. dr. sc. Snježana Sekušak-Galešev

dr. sc. Sanja Šimleša

Lektura:

dr. sc. Matea Birtić, ADOPTA

Sva prava pridržava *ADOPTA – udruga za potporu posvajanju*. Pri korištenju citata i materijala iz ovog istraživanja molimo vas da navedete izvor.

Ovo je istraživanje provedeno uz financijsku potporu Zaklade „Hrvatska za djecu” kojoj ovim putem zahvaljujemo. ADOPTA također zahvaljuje svim posvojiteljima koji su odvojili vrijeme da sudjeluju u istraživanju te autorima i suradnicama na požrtvovnom i često dobrovoljnu doprinosu.

SADRŽAJ

SADRŽAJ	1
SAŽETAK	2
1. UVOD	6
2. SVRHA ISTRAŽIVANJA	9
3. METODA	10
3.1. SUDIONICI	10
3.2. POSTUPAK PRIKUPLJANJA PODATAKA	11
3.2.1. Fokusne grupe.....	11
3.2.2. Dubinski intervjui.....	13
3.2.3. Upitnici	14
3.3. METODE OBRADE PODATAKA	15
4. REZULTATI	16
4.1. KVALITATIVNI DIO ISTRAŽIVANJA	16
4.1.1. Priprema za posvojenje.....	16
4.1.2. Iskustva procesa posvojenja.....	17
4.1.2.1. Trajanje postupka posvojenja	18
4.1.2.2. Informacije o djetetu.....	19
4.1.3. Dolazak u obitelj i prilagodba	22
4.1.3.1. Pritisak na partnerske odnose	24
4.1.4. Iskustva s ustanovama za odgoj i obrazovanje djece	24
4.1.4.1. Vrtić.....	24
4.1.4.2. Osnovna škola	26
4.1.5. Okolina.....	29
4.1.5.1. Obitelj.....	29
4.1.5.2. Šira zajednica i predrasude	29
4.1.5.3. Stvaranje društvenih mreža i socijalizacija djeteta	31
4.1.6. Razlike u životu posvojitelja u urbanim i ruralnim sredinama	32
4.1.7. Vrste i izvori podrške.....	32
4.1.7.1. Vrste podrške.....	32
4.1.7.2. Izvori podrške.....	33
4.1.7.3. Neusklađenost propisa	34
4.1.7.4. Prioritet podrške nakon posvojenja.....	34
4.1.8. Edukacija stručnih osoba i predrasude.....	35
4.2. KVANTITATIVNI DIO ISTRAŽIVANJA	37
4.2.1. Priprema posvojitelja za posvojenje	40
4.2.2. Stanja i potrebe posvojiteljskih obitelji u trenutku posvojenja te periodu prilagodbe	41
4.2.3. Stanja i potrebe posvojiteljskih obitelji s obzirom na odgojne i obrazovne ustanove	47
4.2.4. Stanja i potrebe posvojiteljskih obitelji s obzirom na njihovu užu i širu okolinu	52
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE	59
6. LITERATURA	63
7. PRILOZI	65

SAŽETAK

Područje iskustva i potreba posvojiteljskih obitelji u Hrvatskoj do sada nije bilo predmetom istraživanja iako se *ADOPTA – udruga za potporu posvajanju* susrela s nizom anegdotalnih informacija prikupljenih od posvojitelja i članova o različitim oblicima poteškoća s kojima se suočavaju na putu zasnivanja posvojenja te kasnije roditeljstva i funkcioniranja obitelji. Nedostatak istraživanja jedan je od važnijih zaključaka *1. konferencije o posvojenju: Modeli i praksa uspješnog posvajanja* koja je održana 1. i 2. listopada 2012. u Zagrebu.

Svrha je ovog istraživanja prikupljanje informacija i trendova o teškoćama i problemima s kojima se suočavaju posvojiteljske obitelji u Republici Hrvatskoj, načina na koji se nose s tim problemima te specifičnih potreba koje imaju posvojitelji i posvojenici, a koje nije moguće zadovoljiti bez adekvatne pomoći i suradnje okoline i različitih institucija. Osim toga istraživanje teži osvijestiti potrebu za potporom posvojiteljskim obiteljima i identificiranje specifičnih oblika potrebne potpore sa svrhom a) osmišljavanja i pokretanja izvaninstitucionalnih programa potpore i b) utjecaja na zakonodavaca i relevantne institucije radi unapređivanja postupaka i usluga koje mogu doprinijeti ubrzavanju i uspješnosti posvojenja.

U istraživanju je sudjelovalo ukupno 46 posvojitelja (42 žene i 4 muškarca) koji su se dobrovoljno javili za sudjelovanje. Kao što je gotovo uvijek slučaj u ovakvim vrstama istraživanja kada se radi uzorku o kojem nema javno dostupnih podataka, te su time teže dostupni, korišten je neslučajan uzorak. Istraživanje je provedeno u dvije faze. U okviru kvalitativnog istraživanja prikupljanju je podataka pristupljeno pomoću fokusnih grupa i dubinskih intervjua, a kvantitativnomu putem upitnika. Podatci su se prikupljali u razdoblju od ožujaka do prosinca 2013. godine.

Rezultati istraživanja upozoravaju na područja koja nisu dovoljno uređena trenutačno važećim zakonskim propisima i provedbenim aktima te također upozoravaju na neujednačenost postupanja institucija socijalne skrbi u provedbi posvojenja. Isto je tako iz rezultata vidljivo da poteškoće i potreba za prepoznavanjem poteškoća nisu samo vezane uz

sustav socijalne skrbi, već su šire i kompleksnije naravi i zahtijevaju uključenje sustava zdravstva i obrazovanja.

Glavni nalazi upozoravaju na sljedeće poteškoće i probleme s kojima se susreću posvojiteljske obitelji:

- nedostatak standarda pri posvojenju koji uključuje nedovoljno jasne korake i područja odgovornosti pojedinih ustanova u postupku posvojenja (centara za socijalnu skrb, institucija za djecu, udomitelja) te nepostojanje rokova postupanja relevantnih institucija
- nedovoljnu edukaciju stručnih radnika u centrima za socijalnu skrb koji rade na poslovima posvojenja te neprepoznavanje važnosti njihove uloge i odgovornosti u procesu posvojenja
- nedovoljnu edukaciju potencijalnih posvojitelja i pripremljenost na izazove posvojenja, pri čemu su potencijalni posvojitelji uglavnom prepušteni učenju iz literature na stranim jezicima, savjetima prijatelja i poznanika
- nepotpune informacije o djetetu koje se posvaja, nedovoljno pojašnjenje eventualnih poteškoća ili posljedica na razne aspekte razvoja djeteta te nejasnoće o tome tko je odgovoran za pribavljanje relevantnih i potpunih informacija o djetetu (centri za socijalnu skrb, domovi za djecu ili udomitelji)
- prisutne poteškoće koje djeca imaju kao posljedicu prijašnjih iskustva i/ili biološkog nasljeđa – u razvoju jezika, u praćenju obrazovnih programa vrtića i/ili osnovnih škola, u stvaranju društvenih i/ili emocionalnih veza s vršnjacima, stvaranju privrženosti novoj obitelji
- nedovoljnu osviještenost i edukaciju stručnih radnika, odgojitelja i nastavnika u vrtićima i školama o ključnim temama vezanim uz posvojenje, poteškoće s kojima se znatan broj posvojene djece suočava te sustavnu usmjerenost odgojno-obrazovnih institucija na podršku i razumijevanje njihovih potreba

- nepostojanje sustavne i pristupačne podrške nakon posvojenja pogotovo posvojiteljima kao roditeljima, kao paru i samoj djeci
- postojanje predrasuda i stigmatizaciju određenih skupina u društvu, uključujući posvojenju djecu općenito te pripadnike romske nacionalne manjine koji čine znatan udio među posvojenicima ili djecom bez roditeljske skrbi.

Informacije, edukaciju i podršku posvojitelji očekuju i dobivaju od obitelji i od drugih posvojitelja odnosno udruga koje se bave roditeljstvom i posvojenjem, a ponajmanje od institucija. Dijelom je tomu razlog nepovjerenje u sadržajnu educiranost stručnih radnika u institucijama o posvojenju.

Ujedno se stječe dojam da je uzrok raskola između stava službi i institucija sustava i posvojiteljske zajednice u razumijevanju svrhe i smisla posvojenja. Naime, često je sa stajališta sustava svrha posvojenja rješavanje dvaju problema: dijete bez roditeljske skrbi i potencijalni posvojitelji koji žele dijete, te se zadatak centara za socijalnu skrb doživljava kao postupak „spajanja” potreba djeteta i posvojitelja bez jasne odgovornosti sustava za uspješnost posvojenja. Istovremeno, ostale institucije sustava poput zdravstva i/ili obrazovanja ne preuzimaju odgovornost niti se uključuju u moguće oblike podrške bilo kojem sudioniku u posvojenju. Ta pretpostavka već dugo nije osnova za postavljanje sustava posvojenja u brojnim zemljama Europske unije u kojima je odgovornost države za uspješnost posvojenja mnogo veća, a ostvaruje se putem velikog broja popratnih socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih usluga i usluga podrške. Usprkos tomu, ona još uvijek obilježava pristup i podjelu odgovornosti unutar sustava posvojenja u Republici Hrvatskoj.

Preporuke

- uvesti standarde u postupak posvojenja koji uključuje jasne korake i područja odgovornosti pojedinih ustanova i sudionika u postupku posvojenja te rokove postupanja relevantnih institucija;

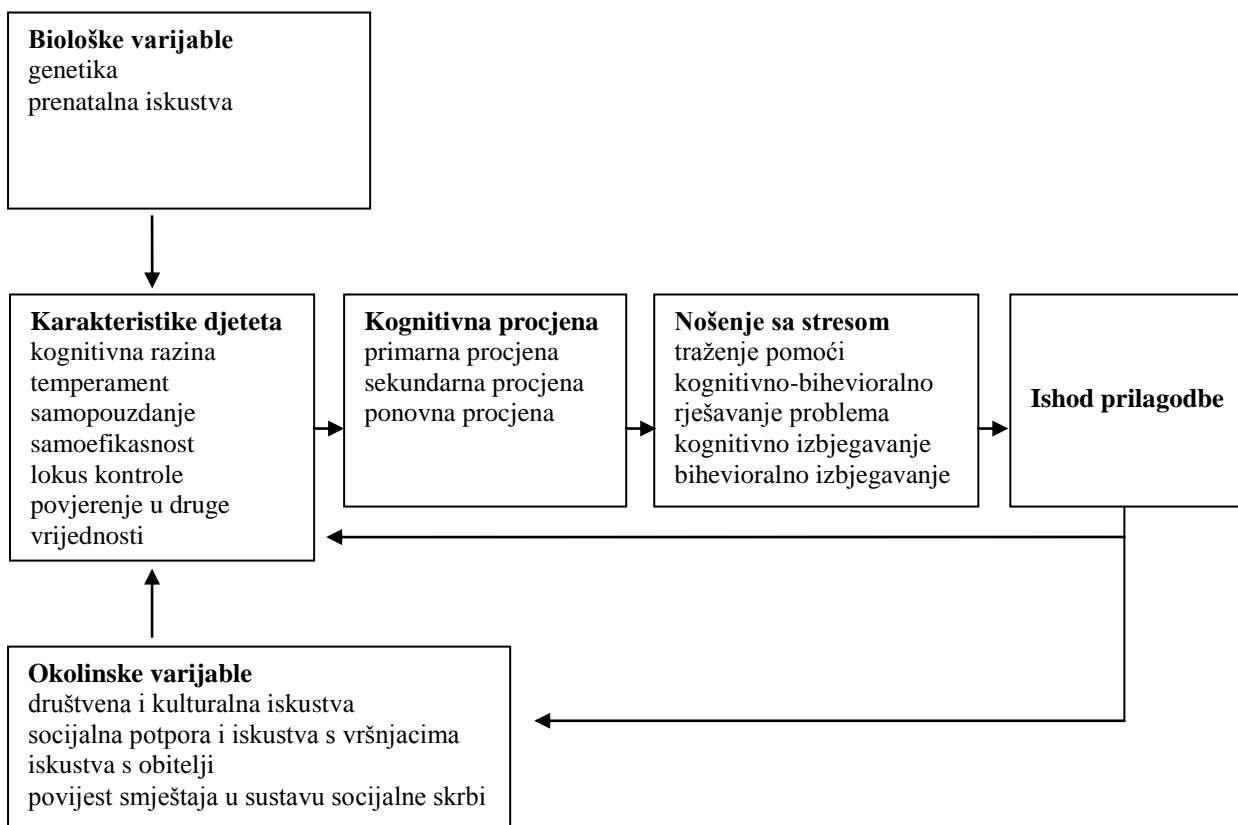
- educirati stručne radnike i/ili stvoriti timove stručno usavršenih osoba u centrima za socijalnu skrb koji bi se bavili poslovima vezanim uz posvojenje;
- uvesti mehanizme praćenja stanja i razvoja djeteta dok je u sustavu skrbi što uključuje inicijalnu stručnu procjenu stanja i potreba djeteta prilikom ulaska djeteta u sustav skrbi te redovita i ažurirana pisana izvješća o razvoju;
- uvesti obavezu pripreme cjelovitih pisanih izvješća o djetetu koja se predaju posvojiteljima prilikom posvojenja, a koja uključuju: ažurnu i cjelovitu psihološku obradu s opisom razvojnog profila djeteta, potpunu medicinsku dokumentaciju i preporuke o zdravstvenoj skrbi, povijest biološke obitelji, rane fotografije;
- uvesti pripremu i edukaciju za posvojenje kao obavezni korak u postupku posvojenja, te stvoriti uvjete za njenu dostupnu, redovitu, stručnu i o procjeni prikladnosti neovisnu provedivost na području Republike Hrvatske;
- stvoriti mehanizme sustavne i pristupačne podrške posvojiteljima poput obiteljskog savjetovanja, grupa podrške/radionice za roditelje, edukacije o odgajanju posvojenog djeteta, podršku posvojiteljske zajednice, mentorstvo iskusnih posvojitelja;
- stvoriti mehanizme sustavne podrške posvojenoj djeci poput savjetovanja, grupe podrške za dijete, povremena druženja s drugom posvojenom djecom i posvojiteljskim obiteljima. Osobito je važan brz i efikasan pristup uslugama uz pomoć kojih bi se moglo nadoknaditi posljedice ranog zanemarivanja poput usluga logopeda, razvojnih psihologa, liječnika pedijataru, stručnih službi škola i vrtića;
- uvrstiti u odgojno-obrazovne programe vrtića i škola edukaciju o različitosti koja se odnosi na različitost obiteljskih oblika te učenje o načinima ophođenja, odnosa i pristupa prema posvojenom djetetu i njegovoj obitelji.

1. UVOD

Postupak posvojenja često se smatra sretnim završetkom dugotrajnog i mukotrpnog procesa stvaranja obitelji kroz sustav socijalne skrbi (prema Hanna, Tokarski, Matera i Fong 2011), no primjeri iz prakse sugeriraju da je to samo jedan od brojnih mitova povezanih s procesom posvojenja. Iako su mnoga posvojenja uspješna, a velik broj posvojiteljskih obitelji rješava poteškoće na koje nailazi bez pomoći institucija, mnogi imaju potrebu za traženjem pomoći u nošenju s izazovima specifičnima za posvojiteljske obitelji u različitim trenucima svojega života (*Child Welfare Information Gateway* 2012). Sam proces posvojenja, prije i nakon samog čina, nužno je praćen procesom prilagodbe – kako djece i roditelja tako i njihove uže i šire okoline, a dinamika te prilagodbe ovisi o nizu čimbenika vezanih uz posvojenike (genetika, obilježja temperamenta, okolnosti tijekom trudnoće i poroda, iskustva prije posvojenja), posvojitelje (emocionalna stabilnost i zdravlje, roditeljski stil i način komunikacije, obiteljska struktura) te okolinu u kojoj se nalaze (društvene vrijednosti, sustav potpore) (prema Livingston Smith 2010).

Mnogi su autori na različite načine pokušavali objasniti razvojne obrasce i probleme prilagodbe posvojenika i njihovih obitelji, no zbog složenosti samog procesa prilagodbe na posvojenje jednodimenzionalni modeli nisu bili zadovoljavajući te se pokazala potreba za sveobuhvatnim, multidimenzionalnim viđenjem tog procesa. Kao odgovor na tu potrebu Brodzinsky (1990) je osmislio *Model nošenja sa stresom prilagodbe na posvojenje* (Slika 1.), čija je temeljna pretpostavka da je prilagodba djece na posvojenje u velikoj mjeri određena načinom na koji doživljavaju i procjenjuju iskustvo posvojenja te vrstama mehanizama nošenja sa stresom povezanim s posvojenjem. Pretpostavlja se da kada dijete posvojenje doživljava stigmatizirajućim, prijetećim i povezanim s gubitkom, vjerojatno će doživjeti niz negativnih emocija povezanih sa stresom te će ih pokušati riješiti nekim od mehanizama nošenja sa stresom. Iako istraživanja nisu pokazala da su određeni načini nošenja sa stresom povezani s uspješnijom prilagodbom, posvjedočila su da je prekomjerno oslanjanje na strategije izbjegavanja često povezano s povećanim problemima u prilagodbi (Smith i Brodzinsky 1994).

Prema predloženu modelu djetetova procjena posvojenja ovisit će o samim karakteristikama djeteta. Kognitivni razvoj, samopoštovanje, osjećaj kontrole te povjerenja u druge neke su od važnijih pretpostavaka. Stoga ne čudi da se ranjivost kod rano posvojene djece pojavljuje tek u dobi od 5 do 7 godina (prema Brodzinsky 1993) jer se u toj dobi počinje razumijevati što znači biti posvojen, dok na samu djetetovu prilagodbu u određenoj mjeri djeluju biološki i okolinski čimbenici.

Slika 1. Model nošenja sa stresom prilagodbe na posvojenje (prilagođeno prema Brodzinsky 1990)

Kada je riječ o roditeljima, za razliku od velikog broja istraživanja koja su se bavila ispitivanjem prilagodbe bioloških roditelja (posebno majki) na roditeljstvo, prilagodba posvojitelja na roditeljstvo u znanstvenim je istraživanjima u velikoj mjeri zanemarena. U svojem preglednom radu McKay, Ross i Goldberg (2010) navode samo 11 istraživanja koja su se bavila prilagodbom posvojitelja na roditeljsku ulogu u periodu od trenutka posvojenja

do 3 godine nakon posvojenja te iznose mišljenje da je potrebno sustavnije istražiti taj problem i to u vidu psihičkog i fizičkog zdravlja posvojitelja te zadovoljstva vezom u periodu nakon posvojenja kako bi se prikupile informacije za stvaranje programa pružanja adekvatne pomoći posvojiteljskim obiteljima u procesu prilagodbe. Prilagodba na roditeljstvo stresna je i za biološke i za posvojiteljske obitelji, no posvojitelji se prije i nakon posvojenja susreću s nekim problemima koji su specifični za tu populaciju. Primjerice, često im prethode iskustva razočaranja zbog neplodnosti te dugotrajne borbe sa sustavom i čekanja na roditeljstvo, nerijetko postaju roditelji starijeg djeteta za koje ne znaju kakve su mu potrebe te koje je bilo zanemarivano i/ili iskusilo traumu što je rezultiralo emocionalnim, bihevioralnim i/ili kognitivnim posljedicama, a zbog stigmatizacije posvojenja nerijetko se susreću s negativnim reakcijama okoline i sl. Zbog svega navedenog važno je posvojitelje adekvatno pripremiti za proces posvojenja te posvojiteljskim obiteljima pružiti sustavnu pomoć nakon posvojenja kako bi se olakšao proces prilagodbe na posvojenje.

Inozemna istraživanja posvojiteljskih obitelji pokazala su da profesionalci s kojima posvojitelji dolaze u kontakt (učitelji, školsko osoblje, pedijatri i dr.) ne razumiju i nisu educirani za slojevite probleme i dinamiku u složenim, kroničnim problemima prilagodbe na posvojenje (Livingston Smith 2010), da posvojiteljske obitelji traže kliničke usluge tri puta više nego li biološke obitelji (Howard, Smith i Ryan 2004), da posvojitelji ključnim faktorom u periodu prilagodbe na posvojenje smatraju potporu (Atkinson i Gonet 2007) te da je uključivanje u grupe potpore povezano s većim zadovoljstvom roditeljstvom (Gibbs, Barth i Houts 2005).

U Republici Hrvatskoj do trenutka pisanja ovog rada nije postojala službena, od strane države, propisana i organizirana edukacija budućih posvojitelja koja bi ih pripremila za proces posvojenja i prilagodbu na njega, što u konačnici znači da je priprema pojedinaca bili prepuštena njima samima te neformalnim organizacijama čije usluge nisu bile dostupne svim potencijalnim posvojiteljima. Jednako tako, u istom vremenskom periodu, za posvojiteljske obitelji u Republici Hrvatskoj nakon samog čina posvojenja nije postojala nikakva sustavna, organizirana podrška od strane državnih službi koja bi facilitirala (promatrala i olakšavala) proces prilagodbe na posvojenje i tako pomogla posvojiteljskim obiteljima da što prije, lakše i kvalitetnije započnu funkcionirati kao obitelj.

2. SVRHA ISTRAŽIVANJA

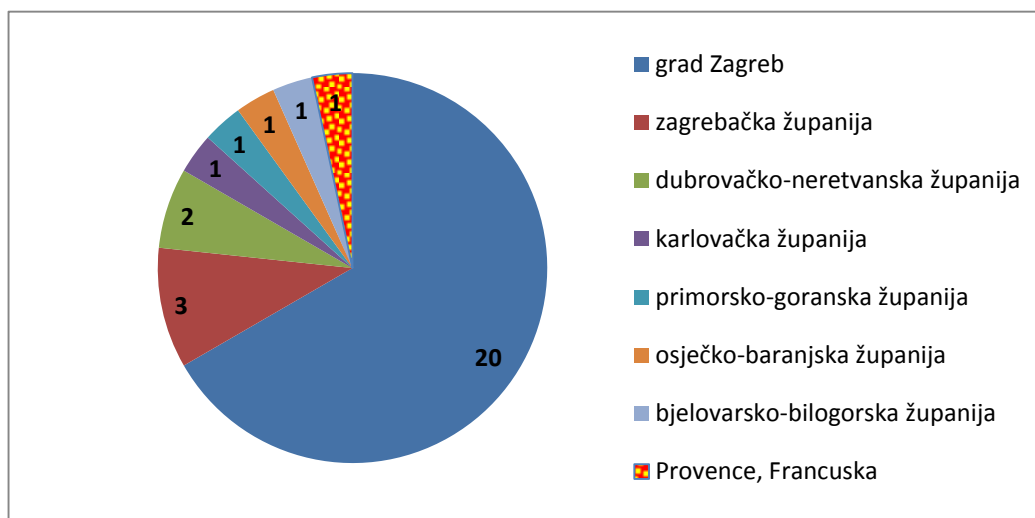
Kako, prema spoznajama autora, dosad nisu objavljena sustavna istraživanja problema i potreba posvojiteljskih obitelji tijekom procesa prilagodbe u Republici Hrvatskoj, svrha je ovog pokusnog istraživanja bila prikupljanje informacija i trendova o teškoćama i problemima s kojima se suočavaju posvojiteljske obitelji u Republici Hrvatskoj, načina na koje se oni nose s njima te specifičnih potreba koje posvojitelji i posvojenici imaju, a koje nije moguće zadovoljiti bez odgovarajuće pomoći i suradnje okoline i različitih institucija. Dodatna svrha ovog istraživanja je osvještavanje potreba za potporom posvojiteljskim obiteljima i identificiranje specifičnih oblika potrebne potpore s ciljem a) osmišljavanja i pokretanja izvaninstitucionalnih programa potpore i b) utjecaj na zakonodavca i institucije radi unapređivanja postupaka i usluga koje mogu doprinijeti ubrzavanju i uspješnosti posvojenja.

3. METODA

3.1. Sudionici

U kvalitativnom dijelu istraživanja sudjelovalo je ukupno 17 posvojitelja ($N = 17$) od kojih su svi sudionici žene, a sve su se dobrovoljno javile za sudjelovanje u istraživanju. Sve su sudionice prije početka istraživanja informirane o svrsi istraživanja, mogućnosti odustajanja od sudjelovanja u istraživanju bez ikakvih posljedica te su obaviještene o pravilu čuvanja tajnosti podataka, nakon čega su potpisale pismeni pristanak na sudjelovanje u istraživanju.

U kvantitativnom dijelu istraživanja sudjelovalo je ukupno $N = 30$ posvojitelja, većinom majki ($n = 26$) od kojih su dva samohrana roditelja. Svi sudionici su državljani RH koji su posvojili jedno ili više djece u RH te, izuzev u jednom slučaju, kao prebivalište navode neku od županija u RH (Slika 2.).

Slika 2. Broj obitelji u uzorku ($N = 30$) s obzirom na prebivalište u trenutku sudjelovanja u istraživanju

3.2. Postupak prikupljanja podataka

Kao što je gotovo uvijek slučaj u kvalitativnim istraživanjima (prema Miles i Huberman 1994) i u ovom je istraživanju korišten neslučajan uzorak (vidi Petz, Kolesarić i Ivanec 2012), pri čemu su sudionici prikupljeni na nekoliko načina. Za potrebe istraživanja *ADOPTA – udruga za potporu posvajanju* stvorila je bazu potencijalnih sudionika pozivajući posvojiteljske obitelji na sudjelovanje putem vlastite mrežne stranice, različitih društvenih mreža, drugih organizacija, centara za socijalnu skrb i medija. S obzirom na tajnost podataka i posljedično tešku dostupnost posvojiteljskih obitelji kao skupine do sudionika se dolazilo i tehnikom snježne grude – nekolicina sudionika regrutirana je od strane udruge *ADOPTA* i njezinih stručnih suradnika (psihologa i socijalnih radnika koji se u svom radu susreću s posvojiteljskim obiteljima), nakon čega su ti sudionici sami predložili one koji bi također mogli sudjelovati i zamolili ih za suradnju. Prilikom regrutacije sudionika za sudjelovanje u istraživanju vodilo se računa o zastupljenosti posvojitelja iz različitih sredina (urbana, ruralna), roditelja djece različite dobi (trenutačne dobi, ali i dobi u kojoj je zasnovano posvojenje) i spola te različitog iskustva institucionalnog smještaja djece prije posvojenja.

Za prikupljanje informacija o teškoćama i problemima s kojima se suočavaju posvojiteljske obitelji u Republici Hrvatskoj, načinima na koje se oni nose s njima te specifičnim potrebama koje posvojitelji i posvojenici imaju korišten je kvalitativni pristup (pomoću dviju tehnika: fokusnih grupa i dubinskih intervjuja) te kvantitativni pristup prikupljanja podataka – pomoću upitnika.

3.2.1. Fokusne grupe

Fokusne grupe specijalna su tehnika grupnog razgovora kojoj je cilj dublja spoznaja istraživane pojave, a provodi se u manjoj grupi sudionika koji razgovaraju o određenoj temi uz usmjeravanje stručne osobe – moderatora (prema Milas 2005). U sklopu istraživanja provedene su tri fokusne grupe. Budući da je jedno od ključnih pravila u odabiru sudionika za fokusne grupe princip homogenosti (prema Skoko i Beneković 2009), sudionici su u pojedinu fokusnu grupu pridijeljeni prema zajedničkom kriteriju : trenutačnoj dobi posvojenog djeteta

(Tablica 1.). U slučaju da je posvojitelj/posvojiteljica bio roditelj više od jednog posvojenog djeteta, a s obzirom na to da se različite razvojne faze vežu uz različite specifične probleme tijekom razgovora fokus se usmjeravao na problematiku dobne skupine koja je za dotičnu fokusnu grupu bila dominantna.

Fokusne grupe održane su u periodu od veljače do svibnja 2013. g., a razgovor je, uz pristanak sudionika, sniman diktafonom. Fokusne grupe vodio je jedan od autora ovog rada, a pomoćni istraživač, koji je vodio bilješke bio je volonter, student psihologije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Fokusne grupe provedene su po unaprijed pripremljenom predlošku za strukturirani razgovor. Razgovor je bio podijeljen u nekoliko tematskih cjelina: 1) priprema za posvojenje (donošenje odluke o posvojenju, promišljanje o značaju posvojenja, upoznavanje s izazovima posvojenja) 2) proces posvojenja („traženje” djeteta; upoznavanje djeteta), 3) period prilagodbe, 4) polazak djeteta u vrtić / u školu te 5) odnos zajednice prema posvojenju.

Tablica 1. Karakteristike posvojitelja – sudionika triju fokusnih grupa te njihove posvojene djece

broj fokusne grupe	dobna skupina posvojenika	posvojitelji		Posvojenici			
		r.br.	spol	broj	spol	dob posvojenja	smještaj prije posvojenja
1.	niži razredi OŠ	1.	Ž	2	M Ž	6 g. 7 g.	dječji dom
		2.	Ž	1	Ž	8 g.	udomiteljska obitelj
		3.	Ž	2	M Ž	0,5 g. 6 g.	dječji dom
		4.	Ž	1	Ž	0 g.	-
2.	predškolska dob	1.	Ž	2	Ž M	3 g. 4 g.	nema podataka
		2.	Ž	3	Ž M	3 g. 5 g. 6 g.	udomiteljska obitelj
		3.	Ž	1	Ž	2,5 g.	dječji dom
		4.	Ž	2	M Ž	1 g. 2 g.	udomiteljska obitelj
3.	predškolska dob	1.	Ž	2	Ž Ž	0,5 g. 0,5 g.	dječji dom
		2.	Ž	1	Ž	4 g.	dječji dom
		3.	Ž	2	Ž Ž	2,5 g. 5 g.	dječji dom

3.2.2. Dubinski intervjui

Osim fokusnih grupa provedeni su i strukturirani dubinski intervjui koji su po sadržaju i temama razgovora bili identični fokusnim grupama. Riječ je o tehnici kvalitativnog istraživanja koja je vrlo slična fokusnoj grupi, ali se razgovor vodi samo s jednim ispitanikom. Osnovni razlog uvrštenja dubinskih intervjua u metodologiju nemogućnost je organiziranja fokusnih grupa u manjim sredinama zbog raspršenosti ispitanika (posvojitelja), a svakako je nužno dobiti uvid i u potrebe posvojitelja koji žive u različitim dijelovima Republike Hrvatske.

U sklopu istraživanja provedeno je pet (5) dubinskih intervjua s ispitanicima iz kontinentalnih dijelova Republike Hrvatske te Dalmacije.

Tablica 2. Karakteristike posvojitelja – sudionika dubinskih intervjua te njihove posvojene djece

posvojitelji			posvojenici		
r.br.	spol	broj	spol	dob posvojenja	smještaj prije posvojenja
1.	Ž	2	M Ž	4,5 g. 8 g.	dječji dom
2.	Ž	1	Ž	2 g.	udomiteljska obitelj
3.	Ž	2	Ž Ž	0,5 g. 3 g.	dječji dom
4.	Ž	1	Ž	5 g.	dječji dom
5.	Ž	1	Ž	3 g.	udomiteljska obitelj

Dubinski intervjui održani su u razdoblju od lipnja do rujna 2013. godine, a razgovor je, uz pristanak sudionika, sniman diktafonom te su vođene bilješke. Dubinske je intervjue vodila jedna od autorica ovog rada, po unaprijed pripremljenom predlošku za strukturirani intervjui, koji je pratio predložak za vođenje fokusnih grupa.

3.2.3. Upitnici

Posvojiteljima koji su pristali na sudjelovanje u istraživanju poslan je upitnik koji se sastojao od pet dijelova: opći podatci o obitelji, priprema za posvojenje i sam proces posvojenja, stanja i potrebe u trenutku posvojenja i u procesu prilagodbe, iskustva s ustanovama za odgoj i obrazovanje djece te iskustva s okolinom. Sudionici su zamoljeni da ispune upitnik ako su u posljednjih 12 godina posvojili dijete, ako već nisu sudjelovali u kvalitativnom dijelu ovog istraživanja te ako njihov partner/partnerica nije sudionik istraživanja.

3.3. Metode obrade podataka

U slučaju kvalitativnog dijela istraživanja analiza rezultata uključivala je prikupljanje dojmova, pozornu analizu skupa transkripata i kodiranje svake grupe. Rezultati su analizirani sistematizacijom odgovora sudionika na pojedina pitanja, analizom suglasja te s obzirom na spektar odgovora koji se navode na pojedina pitanja. Nakon takve sistematizacije rezultata izvedeni su zaključci o ciljevima istraživanja.

Podatci su grupirani smisleno, prema sadržaju (prema Skoko i Beneković 2009). Obrada podataka započela je već tijekom prikupljanja podataka. U sljedećoj fazi obrade upoznavanje s podacima izvršeno je slušanjem tonskog zapisa, čitanjem transkripata i osvrta napisanih odmah po završetku intervjua, s ciljem detaljnijeg uvida u podatke te dobivanja smislene cjeline prije započinjanja analize dijelova. Zatim je identificiran tematski okvir, razvijene su kategorije i formirane deskriptivne izjave. Nakon toga podatci su komprimirani podvlačenjem i sortiranjem izjava kako bi se kreirale usporedbe među slučajevima. Na kraju, izjave iz originalnog konteksta stavljene su u novorazvijeni tematski sadržaj.

Najvažniji je aspekt procesa bilo sažimanje podataka metodom usporedbe i kontrastiranja podataka te metodom „rezanja i lijepljenja” sličnih izjava zajedno. Tako je pažnja usmjerena na podatke koji bi hipotezu mogli odbaciti ili je još dodatno pojasniti (prema Skoko i Beneković 2009).

U slučaju kvantitativnog dijela istraživanja podatci su obrađeni programom SPSS 21.0. Budući da su sudionici imali različita iskustva u mnogim je slučajevima postojao velik broj podataka koji nedostaju, što je rezultiralo različitom (i smanjenom) veličinom uzorka ovisno o pojedinom pitanju. Zbog toga je u većem broju slučajeva računata samo deskriptivna statistika, a kada je to bilo moguće (i potrebno), računala se i inferencijalna statistika.

4. REZULTATI

4.1. Kvalitativni dio istraživanja

Situacije u kojima se posvojitelji nalaze mogu se podijeliti i analizirati s obzirom na različite faze posvojenja: 1) priprema za posvojenje (donošenje odluke o posvojenju, promišljanje o značaju posvojenja, upoznavanje s izazovima posvojenja), 2) proces posvojenja („traženje” djeteta; upoznavanje djeteta), 3) period prilagodbe, 4) polazak djeteta u vrtić ili u školu i 5) odnos zajednice prema posvojenju.

4.1.1. Priprema za posvojenje

Donošenje odluke o posvojenju djeteta često nastaje kao posljedica ideje da je posvojenje prekrasan način da se postane roditelj, poveća vlastita obitelj i /ili pomogne djetetu. Međutim, posvojenje je u mnogo čemu bitno različito od biološkog roditeljstva, zbog čega je iznimno važno da potencijalni posvojitelji o procesu odlučuju potpuno informirani o tom koraku, da su svjesni izazova koje će posvojenje pred njih postaviti te utjecaja i odgovornosti za tu odluku.

Ispitanici navode da su bili u potpunosti nespremni za posvojenje i za situacije u kojima će se naći kao roditelji posvojenog djeteta. U iznimnim slučajevima, uglavnom u gradu Zagrebu, postoje edukacije i priprema za posvojenje koje vode udruge građana, ali ni o njima se ne zna dovoljno. Nije uspostavljena kvalitetna suradnja između centara za socijalnu skrb i pružatelja tih usluga koja bi osigurala protočnost informacija o organizatorima takvih edukacija do potencijalnih posvojitelja. Ujedno, postojeći kapaciteti pružatelja usluga su ograničeni te se stvaraju liste čekanja.

U tom kontekstu posvojitelji su se pripremali za posvojenje uglavnom koristeći literaturu o posvojenju na engleskom jeziku, koju su sami nabavljali. Ističu da to nipošto nije bilo dovoljno jer samo čitanje ostavlja dojam da se opisani problemi događaju nekom drugom i da nisu primjenjivi na njih: „Nema šanse da se takva situacija desi tu kod nas, u

našem društvu – knjiga je ipak iz Amerike”. Kasnije, kada su posvojili dijete/djecu, uvidjeli su da se problemi o kojima su čitali uistinu događaju, a knjige ih nisu pripremile u dovoljnoj mjeri. Čitajući, često nisu razumjeli što znače termini poput: trauma, regresija i/ili zapuštenost s čijim su se posljedicama suočavali naknadno. Pojedini ispitanici napominju da nisu znali koje posljedice može imati odrastanje u disfunkcionalnim obiteljima i koja je njihova važnost za razvoj djeteta, što se pokazalo ključnim prilikom posvojenja starijeg djeteta.

Roditeljima je nedostatak pripreme za posvojenje otežao proces prilagodbe, što je osobito važno jer ne postoje izvori organizirane stručne podrške i pomoći nakon dolaska djeteta u obitelj. Svijest i razumijevanje drugačijih potreba i drugačijih razvojnih faza posvojene djece razvili su sami, nakon suočavanja sa situacijama koje su ih primorale da o tome uče. Smatraju da je znanje i svijest o tome potrebna ranije kako bi mogli pravilno protumačiti dječje reakcije kada do njih dođe i kako bi znali na njih reagirati na odgovarajući način.

4.1.2. Iskustva procesa posvojenja

Postoje dobra i loša iskustva procesa posvojenja kao i različitost dojma o djelatnicima centara za socijalnu skrb i ustanova za djecu koji pokazuju više ili manje entuzijazma i osjetljivosti, tj. senzibilnosti za posvojenje. Pri predstavljanju rezultata ovog segmenta istraživanja važno je staviti u kontekst da se ispitana grupa sastoji od posvojitelja te da je njihova percepcija zadovoljstva potencijalno obojena ostvarenim roditeljstvom.

U većini slučajeva ispitanici iskazuju razumijevanje prema zaposlenicima centara za socijalnu skrb zbog opterećenja povećanog opsega i vrste poslova kojima se bave te nedovoljne educiranosti o pitanjima posvojenja. Smatraju da bi postojanje specijaliziranih socijalnih radnika uvelike olakšalo njihovu poziciju. U postojećoj situaciji u kojoj je posvojenje samo dio dužnosti socijalnih radnika, pomoć koju posvojitelji dobivaju nije dovoljna ili, kako ističu, često ne mogu dobiti ni pomoć niti informaciju. Smatraju da bi socijalni radnici trebali biti educirani o specifičnim pitanjima posvojenja kako bi mogli adekvatno reagirati i pomoći svim sudionicima posvojenja.

Ističe se mišljenje jedne ispitanice da, koliko ona zna „centri po zakonu nisu nadležni za praćenje stanja djeteta (čini joj se da to nije u opisu njihovog djelovanja), ali ni kompetentni” (u smislu njihove izobrazbe i pripreme). Jedna ispitanica je istaknula da je indikativno da joj nisu znali reći ništa, čak nisu znali ni da postoji program edukacije za potencijalne posvojitelje.

„Nisu nas dobro informirali... informacije štute, teško smo dolazili do informacija... osoba koja je radila u centru je bila zadnja osoba s kojom smo mogli razgovarati... sve informacije smo dobili putem foruma ili od prijatelja i poznanika koji su posvojili.”

„Voljela bih da naš centar, koji je radio obradu, kada ih nazovete da znaju odgovore na neka pitanja... ja sam smatrala da oni moraju biti podrška... jer čovjek kada kreće, uistinu ništa ne zna... kada smo krenuli u proces nismo uopće znali da treba razjasniti da li želimo posvojiti romsko dijete... da su djeca alkoholičara, da su neurorizična, ne zato što su rođena takva već zato što su napuštena, kako izgleda dijete s FASD-om... bilo bi dobro da na jednom mjestu imao priliku za savjet/informacije...”

Također, sustavu zamjeraju nedostatak komunikacije između centara za socijalnu skrb. Napominju da socijalni radnik nadležan za dijete uopće ne komunicira sa socijalnim radnikom u centru nadležnom za posvojitelje, s kojim posvojitelji komuniciraju nakon posvojenja i koji bi, po njima, trebao biti nadležan i za dijete nakon posvojenja. Tako imamo primjer procesa posvojenja koji je bio relativno brz i lagan, ali kad su posvojitelji kasnije došli u svoj centar po određeni dokument utvrdili su da u nadležnom centru nisu ni znali da su oni posvojili dijete.

4.1.2.1. Trajanje postupka posvojenja

Posvojitelji ističu dužinu trajanja samog postupka posvojenja (nakon što je donesena odluka od strane samog centra i posvojitelja u posvojenju određenog djeteta) i to iz različitih razloga: nepostojanje rokova, neorganiziranost centara (ili brojnosti i raznolikosti vrste poslova kojima se bave), nepostojanja osjećaja važnosti brzine procesuiranja dokumenata između različitih službi, odnosno hitnosti dovršavanja procedure posvojenja, nejasnoće o području odgovornosti i nekoordinacije različitih tijela i slično. Na primjer, jedna

posvojiteljica navodi primjer posvojenja u kojem je, zbog kompleksnost situacije, centar za socijalnu skrb nadležan za dijete tražio očitovanje Ministarstva socijalne politike i mladih o daljnjem postupanju. Smjernice su se Ministarstva čekale pet mjeseci premda su bile poslane četiri požurnice s molbom da se Ministarstvo izjasni.

Posvojitelji ističu da im, nakon dugog traganja i čekanja, te naizgled donesene odluke o posvojenju, dugotrajnost samog postupka stvara dodatnu neizvjesnost i negativni psihološki pritisak.

„Kada je došla presuda da se oduzima roditeljska skrb, mi smo očekivali da će to ići brzo. Mi smo zivkali stalno, cijelo ljeto, od svibnja kada je oduzeto roditeljsko pravo, a posvojenje je bio u listopadu. Jedan dio papira smo morali prikupiti mi, a jedan papir je trebala pribaviti pravnicu iz CZSS-a, pa se to navodno izgubilo. Pa je bilo ljeto, pa se čekao potpis ravnateljice... To je stvarno dugo trajalo, mi smo sve prikupili početkom 6. mjeseca... nešto se tu bez veze otezalo... ne znam čija je to bila greška... ”

Nedovoljna standardizacija postupanja, ili izbor najboljih praksi, može biti ilustriran primjerom posvojiteljice kojoj je prvo ponuđeno udomljenje djeteta sa svrhom posvojenja od strane jednog centra za socijalnu skrb da bi nakon nekoliko dana drugi centar ponudio posvojenje istog djeteta odmah, bez faze udomljenja

4.1.2.2. Informacije o djetetu

Količina, vrsta i kvaliteta informacija koje posvojitelji dobivaju o djetetu varira. Većina posvojitelja ističe da su dobili veoma malo informacija o djetetu kad su posvajali. U određenim slučajevima nisu dobili zdravstvene, psihološke niti razvojne podatke o djetetu („poremećaj ponašanja i ADHD nije naveden u informaciji koju smo o djetetu dobili”).

Problem je nepostojanje kvalitativnih pismenih izvješća, nejasnoća oko potrebe za inicijalnom stručnom procjenom stanja i potreba djeteta prilikom ulaska djeteta u sustav skrbi. S tim je povezan i važan problem nedostataka mehanizma praćenja stanja i razvoja djeteta dok je u sustavu skrbi, u pojedinim slučajevima čak nepoznavanje djeteta koje je sam

taj nadležni centar izuzeo iz biološke obitelji. Bez početne stručne procjene djeteta dolazi do situacija u kojem liječnici ili osobe koje su dio sustava postavljaju različite (katkad površne) dijagnoze ili navode vlastita mišljenja kao dijagnoze, a posvojitelji su prepušteni sami sebi da ih interpretiraju. Čini se da ne postoji jasan stav među posvojiteljima ni u institucijama o tome tko je odgovoran za osiguravanje relevantnih i potpunih informacija o djetetu (centri za socijalnu skrb, domovi za djecu ili udomitelji).

Vrsta informacija koje posvojitelji opisuju važnima:

- ažurna i cjelovita psihološka obrada s opisom razvojnog profila djeteta, u pisanom obliku
- potpuna medicinska dokumentacija i preporuke o zdravstvenoj skrbi
- povijest biološke obitelji
- rane fotografije.

Nepotpune informacije ili nedostatak informacija iz perioda prije posvojenja ključne su u različitim situacijama tijekom djetetova života. Česte su situacije kada se očekuju informacije, primjerice o porođajnoj težini ili visini, dobi kada je dijete prohodalo ili progovorilo. Nemogućnost dobivanja tih informacija stavlja posvojitelje, a često i posvojenike, u poziciju da uvijek ponovno pojašnjavaju vlastitu povijest. Jedna ispitanica opisuje kako su u školi njezino dijete pitali koliko je bilo teško kod rođenja. S obzirom na to da mu ta informacija nije bila poznata, djetetu je bilo neugodno, a posvojiteljica ističe da smatra da se time stvorio temelj i za neugodne situacije, poput zadirkivanja i drugih oblika neprimjerenog reagiranja vršnjaka.

Nepotpune informacije o djetetu koje posvajaju, izrečene radije nego zapisane, često su nedovoljno pojašnjene u kontekstu posljedica na razne aspekte razvoja djeteta i/ili nisu bile interpretirane na način da potencijalni posvojitelji prepoznaju njihovu važnost. Isto tako, s obzirom na to da većinu informacija dobiju u usmenom obliku, ne postoji pisani trag/zapis na koji se kasnije mogu pozvati.

U određenim su se slučajevima informacije, proslijeđene kao činjenice, pokazale nepotvrđenim i nedokazanim. Jedna posvojiteljica ističe: „Za moje su dijete rekli da je ispodprosječno inteligentno bez čvrstih dokaza te da ima hereditarnu retardaciju – ali nisu

spomenuli koji su razlozi za to. Na kraju se pokazalo da su dosta pogriješili, pokazalo se da kad mu je pružena ljubav i pažnja da je jako brzo napredovalo te da sad polako hvata svoju generaciju u školi. Ima poremećaj pažnje koji mu smeta, ali se bori i korektno prati nastavu. Posvojili smo ga s 5 godina, a kod nas je 3 godine”.

Važno je istaknuti primjere koji oslikavaju poteškoće koje se mogu izbjeći uz veću svijest o utjecaju određenih postupaka na dijete i posljedicama s kojima se posvojitelji susreću. Na primjer, posvojitelji su posjećivali dijete u domu. Prilikom upoznavanja djeteta ubrzo je postalo vidljivo da se odnos između buduće majke i djeteta dobro razvija i da ju je dijete prihvatilo, ali nije željelo biti u ikakvu kontaktu s budućim ocem. Djelatnici doma rekli su da je to normalno jer djeca u domu ne viđaju muškarce osim vozača koji ih vozi liječniku te da zbog toga ne žele kontakt s muškarcima. Posvojitelji ističu da im je ta činjenica doista otežala proces upoznavanja.

Posvojitelji zamjeraju i centrima za socijalnu skrb nepoznavanje djece čiju su skrb preuzeli te im se čini da se, nakon što dijete smjeste u ustanovu za djecu ili udomiteljsku obitelj, centri prestaju brinuti za njih. Prilikom razgovora s djelatnicima centara utisak je sudionika da stručni radnici znaju veoma malo o ponašanju djeteta i njegovim/njezinim sklonostima jer ih ne posjećuju i ne prate njihov razvoj. S obzirom na to da djelatnici centara donose odluku tko će posvojiti određeno dijete, smatraju da bi morali znati mnogo više o svakom djetetu pod njihovom skrbi.

Iako u manjini, postoje iznimno pozitivna iskustva posvojenja i iznimno zadovoljstvo načinom na koji je centar vodio proces posvojenja. „Mi smo jako zadovoljni sa centrom u Belom Manastiru. Uistinu su bili fer i baš bi im dala sve pohvale... stručni, staloženi, oprezni, fleksibilni... ali iznad svega stručni. Vrlo susretljivi... i vrlo smo zadovoljni. Mogli smo ići i vidjeti dijete kod udomitelja... ma super.”

4.1.3. Dolazak u obitelj i prilagodba

Okončanje procesa posvojenja i dolazak djeteta u obitelj posvojitelji ističu kao trenutak velike sreće, ali i početak najtežeg perioda. Nakon često dugog perioda čekanja na dijete i emocionalnih uspona i padova očekuju da će život nakon posvojenja biti lakši i ispunjen veselim i sretnim trenucima. Umjesto toga susreću se sa zahtjevnim ponašanjima i teškoćama djeteta.

Ispitanici navode sljedeće poteškoće u prilagodbi kod djece posvojene u dobi između 1 i 6 godina:

- socijalizacija: asocijalno dijete, teško uči socijalne vještine
- privrženost: ne iskazuje privrženost prema novim roditeljima i/ili ne prepoznaje razliku između posvojitelja i njemu/njoj potpuno nepoznatih osoba – „u slastičarnici odlazi kod drugih ljudi i sjeda s njima za stol”, „pruža ruku potpunim strancima i odlazi s njima, bez da se osvrne prema nama”
- poteškoće u koncentraciji, slušanju i slijeđenju uputa „u vrtiću radi svoje, uopće ne sluša što joj teta (odgojiteljica) govori”
- agresivno ponašanje, napadi ljutnje
- ADHD
- problemi s razvojem govora „Imala je 21 mjesec i govorila je samo NE – jedna jedina riječ. Rekli su nam da djeca u domu prvo razvijaju motoriku jer kad nešto trebaju sami će to dohvatiti, pa kasnije razvijaju govor.”
- nedozvoljavanje fizičkih dodira („nije mi dozvoljavala da ju mazim”)
- nesigurnost i strah „Bojala se svih novih stvari (poput vožnje autom)... pa smo probali vježbati... Išla je u auto sve dok se nije upalilo... i kada smo ju vodili kući, čim smo zatvorili vrata auta počela je plakati... i grčevito se držala za moje prste... Bila je uplašena od drugih ljudi... nepoznatih... ako bi ušla u trgovinu, plakala bi... obično bi nas pustili preko reda.”
- žalovanje: “Prva dva tjedna je bila jako tužna, samo plače, gdje je stavite tu sjedi i samo suze idu...”
- FASD: “Nitko nam ništa nije rekao o FASD-u... u centru sa nam rekli da je 'ona s greškom'. Mi smo zvali pedijatricu, pretraživali internet pokušavajući saznati informacije... dom je bio suzdržan, a centar nije znao ništa o tome.”

Drugi aspekt su problemi vezani uz zdravstveno i psihološko stanje djeteta kao rezultat nedovoljne brige i/ili zapuštenosti. Na primjer, jedna posvojiteljica koja je posvojila dijete u dobi od šest godina, koje je prije posvojenja boravilo u dječjem domu, ističe da je ono imalo karijes na svim zubima, jaku dioptriju koja nije dijagnosticirana te dijete nije nosilo naočale, i da je postojao problem astmatičnog disanja o kojem nije postojala zabilješka u zdravstvenom kartonu. Dijete je bilo općenito jako odgojno zapušteno. Na primjer, nije razumjela pola uobičajenih riječi kojima se koriste djeca njezine kronološke dobi, nije znala govoriti, do dolaska samo je gledala TV. Druga posvojiteljica spominje da je njezino dijete nakon dolasku u novu obitelj željelo jedino jesti i spavati.

Ispitanici napominju da se, zbog tako izrazito zapuštenog stanja, nakon posvojenja prvo moraju pobrinuti o raznim zdravstvenim problemima koja su djelomično mogla biti riješena za vrijeme smještaja djeteta u dom ili udomiteljsku obitelj te da im rješavanje tih problema ostavlja manje vremena i stvara dodatni stres tijekom prilagodbe. Također, potreba rješavanja zdravstvenih problema može dovesti do negativnih asocijacija u osjetljivu periodu. Primjerice, kada je potrebno odmah nakon posvojenja s djetetom odlaziti stomatologu radi popravka zubi, bolno iskustvo popravka zubi dijete može vezati uz posvojitelje i time otežati proces stvaranja privrženosti.

Postoje i pozitivni primjeri, poput primjera djeteta koje je došlo iz biološke obitelji u ustanovu za djecu bez osnovnih higijenskih i ostalih vještina i kojem je boravak u domu za djecu pomogao da nauči osnovne stvari, poput korištenja pribora za jelo.

Većina ispitanika ističe da zapravo nisu bili spremni za dolazak djeteta jer nitko ih nije pripremio za situacije koje mogu očekivati. Jedna posvojiteljica kaže: „U vrijeme posvojenja nisam ništa znala – poslije sam naučila u školici¹ da je agresivnost normalna, da mora proći proces adaptacije, da nema privrženosti... ali kad se sve to događalo, kada je dijete došlo, bilo mi je jako teško jer nisam uopće imala ideju što se događa... nitko nam nije rekao da ih nećemo odmah voljeti”.

¹ Škola za posvojitelje udruge *Na drugi način*.

4.1.3.1. Pritisak na partnerske odnose

Dolazak djeteta u obitelj, osobito u situacijama kada prilagodba ne ide lagano i kada dijete ima višestruke potrebe, bitno utječe na partnerske odnose. Pojedini posvojitelji navode da su dobili nekoliko savjeta vezanih uz to kako pristupiti djetetu, kako ga smiriti te koji su mogući uzroci određenih oblika ponašanja, ali je potpuno izostala psihološka i savjetodavna pomoć posvojiteljima, pojedinačno svakom roditelju i njima kao paru. Opisuju da dolazak djeteta i stalna potreba za zadovoljavanjem višestrukih i složenih potreba uzrokuje poremećaje u načinu života i međusobnim odnosima kojima isto treba prilagodba, koju smatraju izrazito teškom bez stručne pomoći. Iz perspektive koju imaju nakon posvojenja ističu da je savjetovanje i podrška posvojiteljima nužna jer su izazovi roditeljstva posvojenog djeteta i stalni stres koje ti procesi uzrokuju toliko teški da postoji velika mogućnost raspada i braka i posvojenja.

4.1.4. Iskustva s ustanovama za odgoj i obrazovanje djece

4.1.4.1. Vrtić

Posvojitelji (uglavnom) opisuju vrtić kao prvu instituciju s kojom su se susreli u svojem posvojiteljskom iskustvu, a u kojoj su imali dojam osmišljenog sustavnog pristupa. U većini slučajeva ispitanici su podijelili informaciju o posvojenju sa zaposlenicima vrtića.

Iskustva s ravnateljima/ravnateljicama vrtića pozitivna su i uključuju, između ostalog, razumijevanje situacije i spremnost za pronalaženjem rješenja: „Puno su nam pomogli odlukom da se djeca mogu odmah upisati u vrtić, bez papira koji su bili potrebni, a još nisu bili riješeni – to je bila nevjerojatna pomoć jer bi odgađanje odlaska u vrtić zakompliciralo proces jer su djeca već išla u vrtić i na to su navikla, a čini nam se da bi prekidanje kontinuiteta odlaska stvorilo dodatne probleme.”

Većina je ispitanika vrlo zadovoljna odgojiteljicama, ali smatraju da je pristup prema posvojenoj djeci ovisan o osobinama ličnosti odgojiteljica, a ne o postojanju sustavne

edukacije. „Ako je teta dobra i senzibilna, onda je puno lakše. Ali ako nije... Definitivno je potrebno više napraviti da se tetama objasni o čemu se radi, kako da rješavaju neke situacije.”

Osim razvojne zapuštenosti situacije s kojima se djeca suočavaju u tom periodu su vezane uz poteškoće u ostvarivanju kontakta s drugom djecom u vrtiću, nedostatak kooperativnog ponašanja, emocionalno kašnjenje za djecom svoje kronološke dobi što navodi dijete da se lakše druži s mlađom djecom (što je u vrtićkim grupama, organiziranim po dobi djece, otežano), brzo odbacivanje druge djece.

Prema opisima ispitanika stječe se dojam da su u većini situacija vrtići pružili dragocjenu pomoć i iznimnu podršku putem savjetovanja, razgovora, osjetljivošću u pristupu posvojenoj djeci, smještajem u najprikladnije grupe za određeno dijete te u organiziranju pristupa logopedu i drugim stručnim službama.

Međutim, dojam ispitanika je da je takva vrsta podrške više slučajna, a manje rezultat sustavnog pristupa. „Ako imaš sreće pa dođeš u vrtić gdje je bolje, gdje se više brinu bit će lakše. Ali ako ne dođeš u vrtić gdje postoji razumijevanje, bit će teže.”

U većini slučajeva smatraju da, usprkos dobroj volji i senzibiliziranosti za potrebe djece, odgojiteljima/odgojiteljicama u vrtiću nedostaje edukacija i osviještenost o načinima bavljenja pitanjima različitosti, pa time i posvojenja. Zbog toga dio ispitanika ne kaže u vrtiću da je dijete posvojeno. Smatraju da odgojiteljice nemaju znanja niti metodološke alate za uvođenje tema različitosti „vjerujem da djeca s 3 godine ne razgovaraju o tome, ali sigurno da djeca s četiri godine više pitaju i bilo bi super kada bi tete bile educirane o tome... i znale kako reagirati (kako bi zaštitile posvojeno dijete)...”

U pojedinim slučajevima opisuju postojanje i izražavanje predrasuda. Jedna ispitanica opisuje pristup njezinu djetetu: „Ponašali su se kao da dolazi izvanzemaljac – prvo smo mogli doći samo na sat vremena, nisu dozvolili da jede u vrtiću (u vrijeme kada je hrana mom djetetu bila možda jedini užitak) objašnjavajući da će mu to stvoriti traume jer će podsjetiti dijete na kolektivni obrok u domu za napuštenu djecu iz kojeg je došlo i tako ga prestrašiti aluzijom da će ga vratiti u dom. Isto je bilo i s poslijepodnevnim spavanjem koje nisu dozvolili zbog sličnosti sa zajedničkim spavanjem u domu.” Navodi njihove izjave: „Tko zna

kakve gene ima, vi njemu samo glumite mamu, vi ga ne znate disciplinirati i niste mu roditelj.” Takvo ponašanje pripisuje nedostatku edukacije. Slična je i situacija koju ističe druga posvojiteljica: „Kad bi ujutro došli, moje dijete je znalo vrlo impulzivno reagirati (viče, trga odjeću, udara, gura tete od sebe, grize). Tete su ga pustile na miru, zatvorile vrata sobe i ostavile mene da riješim problem u hodniku. U isto vrijeme imale su potpuno drugačiji pristup prema drugoj djeci – ako bi dijete plakalo, pozvale bi ga i nježno tješile... Mislim da je to zapravo bilo samo zato što nisu znale kako se nositi s tim specifičnim situacijama koje se odnose na posvojenu djecu jer ih to nitko nije naučio. One nisu bile loše ili nemotivirane ili nešto slično, to sigurno nikad nisam osjetila – jednostavno, samo nisu znale što napraviti...”

4.1.4.2. Osnovna škola

Polaskom u školu pojavljuju se jasniji problemi koji se mogu podijeliti na situacije vezane uz školski sustav i nastavni kadar te na one vezane uz vršnjake i okolinu.

Među ispitanicima bitno je drugačiji doživljaj podrške školskog sustava od sustava vrtića, osobito s obzirom na specifične potrebe posvojene djece. Naime, polaskom djece u školu, bez obzira da li su posvojena u vrtićkoj, predškolskoj ili u školskoj dobi, pojavljuju se poteškoće uzrokovane iskustvom prije posvojenja ili ponašanjem odnosno nasljeđem bioloških roditelja².

Znatno je prisutno svjedočenje ispitanika čija djeca pohađaju osnovnu školu o poteškoćama koje su djeci otežavale praćenje nastave. Te poteškoće, između ostalih, uključuju ADHD, poteškoće u razvoju jezika, poteškoće u koncentraciji i praćenju nastave, nedovoljno razvijene fine motoričke vještine, zaostajanje u različitim vještinama i znanju i poteškoće u stvaranju i razvoju socijalnih odnosa sa svojim vršnjacima.

Odnos škole prema posvojenoj djeci razlikuje se u nižim i višim razredima te ispitanici navode lakšu suradnju s učiteljima/učiteljicama nižih razreda dok nastavnike u

² Intencija ovog pokusnog istraživanja nije utvrditi uzroke poteškoća posvojene djece, već samo opisati ta iskustva i reakcije na njih.

višim razredima doživljavaju više usmjerenim na program, predmet i predavanje negoli na odnos s djetetom te na njegove individualne potrebe različitosti.

Iskustva mehanizama kojima bi se mogla nadoknaditi usredotočenost nastavnog kadra na predmet nisu ravnomjerne – iako sve osnovne škole imaju stručne timove (psiholog, rehabilitator, pedagog i slično), u postupanju stručnih timova postoje bitne različitosti. Dok za pojedine osnovne škole ispitanici svjedoče proaktivnom pristupu i spremnosti za pomoć, u drugim školama se čini da nailaze na inerciju, otpor i predrasude.

Nekoliko ispitanika govori o potrebi da sami iniciraju procjenu sposobnosti djeteta radi individualizacije nastavnog programa umjesto da to učini škola. Jedna posvojiteljica opisuje kada su obavijestili rehabilitatora u školi da žele procjenu za individualizirani pristup njegov je stav bio pozitivan i entuzijastično se složio s tim. Na pitanje zašto sam nije predložio postupak procjene odgovorio je: „Stav je škole da ne predlažemo roditeljima da naprave procjenu jer se bojimo njihove reakcije – bojimo se da bi roditelji krivo shvatili što im poručujemo/sugeriramo pa zato ne idemo u tom smjeru.”

U kontekstu individualiziranog pristupa ističu da se događa da škola ne provodi rješenje o individualiziranom pristupu iz različitih razloga, npr. škola jednostavno konstatira da nije opremljena za provedbu individualiziranog pristupa.

Druga je vrsta problema okrutnost vršnjaka i stav škole prema vršnjačkom nasilju.

Manifestacije su okrutnosti vršnjaka različite: od vrijeđanja u školi do vrijeđanja putem interneta. Ispitanici navode situacije u kojima su druga djeca u školi govorila posvojenom djetetu: „Pa što tebi vrijede petice, znamo mi sve o tebi, ništa ti ne vrijediš, ti si posvojen.” Problem je i širi, postoje primjeri roditelja koji su zabranili druženje s posvojenicima svojoj djeci s obrazloženjem: „Tko zna kakve gene ima.”

U takvoj kompleksnoj i teškoj situaciji ispitanici ne nailaze na podršku škole i smatraju da nastavnom osoblju nedostaje edukacije za rješavanje takvih vrsta problema. S druge strane, roditelji ne samo da se moraju nositi s emocionalnim posljedicama tih iskustva koja se održavaju na njihovo dijete, već moraju objašnjavati djetetu zašto se takve situacije

dogadaju u društvu, uz to dodatnu frustraciju da škole, koje bi trebale štititi djecu za vrijeme boravka u školi, ne funkcioniraju na adekvatan način.

Jedna posvojiteljica ističe svoj primjer kada su nakon drugog razreda (osnovne škole) morali mijenjati školu jer je učiteljica inzistirala da dijete ide u prilagođeni program.³ Pri objašnjavanju svoje preporuke izrazila je stav da ona ne bi mogla odgajati nešto što nije njezina krv, da oni (posvojitelji) ne znaju što je djevojčica naslijedila i da zbog toga mora imati prilagođeni program. Posvojiteljica se nije složila s tom preporukom i za pomoć se obratila vanjskom psihologu koji je predložio promjenu škole jer je dijete iznadprosječno inteligentno.

Primjer okrutnog ponašanja vršnjaka i nerazumijevanja sustava vidljiv je i u priči druge posvojiteljice: „Drugi učenici su moje dijete zatvorili za vrijeme tjelesnog i počeli ga napadati da je kuč...o ostavljeno dijete. Moje dijete se sklupčalo u fetusni položaj, tako sam ga pronašla jer sam otišla u školu kad nije došlo kući autobusom kojim inače dolazi. Pokrenula sam zakonski postupak o maltretiranju djeteta koji je škola htjela zataškati; ravnatelj je rekao da sam ja kriva jer sam djetetu uopće rekla da je posvojeno, a o tome treba šutjeti. Iz te škole smo se ispisali, ali to nije riješilo problem jer je taj šok bio toliki da mi je trebalo godinu i pol dokazivanja da ga volim da bi došli do razine odnosa koji smo imali prije tog događaja. Imam osjećaj kao da je više od 10 godina ljubavi i pažnje nestalo u trenu... Posljedice moje dijete osjeća i danas, baš ne želi reći da je posvojeno (čak ni najbližim prijateljima), vjerojatno iz straha da se taj događaj ne ponovi u nekom sličnom obliku...”

Zbog predrasuda na koje nailaze, posvojitelji često izbjegavaju podijeliti informaciju o posvojenju s djelatnicima škole. Međutim, vrsta informacija koje se od njih traže prilikom upisa u školu dovodi ih u nezgodnu situaciju. Primjer koji posvojitelji navode je upitnik koji

³ Prilagođeni je program oblik školovanja u redovnim uvjetima prema čl. 4. Pravilnika o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (1991), koji se odnosi na (citat): „Program primjeren osnovnim karakteristikama teškoće u djeteta, a u pravilu pretpostavlja smanjivanje intenziteta i ekstenziteta pri izboru nastavnih sadržaja obogaćenih specifičnim metodama, sredstvima i pomagalicama. Prilagođeni program izrađuje učitelj u suradnji s defektologom (edukacijsko-rehabilitacijskim stručnjakom) odgovarajuće specijalnosti. Posebna dodatna pomoć iz članka 4. ovoga pravilnika ostvaruje se u posebno opremljenom prostoru u školi, s defektologom odgovarajuće specijalnosti i trajnim ili povremenim uključivanjem u rehabilitacijske programe specijaliziranih organizacija.” (NN, br. 23–91).

su ispunjavali kod upisa u školu u kojem se mogu naći pitanja poput *Kakav je bio porod? Kada je dijete prohodalo/progovorilo?* na koja posvojitelji često ne znaju odgovor.

4.1.5. Okolina

Za potrebe ovog istraživanja pitali smo sudionike na kakve reakcije okoline nailaze nakon donošenja odluke o posvojenju i nakon posvojenja.

4.1.5.1. Obitelj

U većini slučajeva reakcije su obitelji i rodbine na posvojenje pozitivne. Dio ispitanika opisuje situacije podrške, osobito podrške uže obitelji. „Naši roditelji željeli su da budemo sretni, bez obzira kako dobijemo dijete.” U pojedinim slučajevima postojala je određena razina zaziranja i neodobravanja koju ispitanici pojašnjavanju kao rezultat straha od nepoznatog i kao rezultat u stupnju motivacije za preuzimanje rizika, koja je kod posvojitelja puno veća od motivacije članova njihovih obitelji.

Neprijemne reakcije ako ih i ima, ispitanici objašnjavaju neznanjem, a ne zlom namjerom. Stoga pitanja poput *Što ti to treba?* ne doživljavaju kao kritiku, već prepoznaju dijelom i kao vlastito iskustvo.

„Prije posvajanja svima smo rekli. Naravno da je u početku bilo raznih savjeta... nije bilo loših reakcija, a ako su bili suzdržani s vremenom su to prestali biti. Naše forsiranje priče djelovanje su na promjenu stavova... u svakodnevnom razgovoru smo ubacili neku temu (posjetili smo centar, zvali centar... obišli smo skoro cijelu Hrvatsku...) i mislim da tu počinju pitanja... i sretni smo da postavimo pitanja... i oslobode se... bitno je biti iskren.”

4.1.5.2. Šira zajednica i predrasude

Iskustva reakcije zajednice prema posvojiteljskim obiteljima su šarolika, te iako većinom pozitivna, obojena su različitim vrstama predrasuda.

Jedan dio predrasuda je vezan uz motive posvojenja kojima se posvojiteljima „dodjeljuje” uloga spasitelja. Okolina im se divi smatrajući da su posvojitelji posvojivši dijete učinili humanitarno djelo. Prisutna je neosjetljivost u izboru tema o kojima je prihvatljivo raspravljati te se posvojitelji nalaze u situacijama gdje poznanici i/ili susjedi postavljaju pitanja o samom posvojenju ili o djetetovoj prošlosti u parku, trgovini, dizalu, često u prisutnosti djeteta. „... s jedne strane ne želim lagati, osobito pred njom, a s druge strane ljudi pred djecom provode rasprave poput 'kakvi su to ljudi', 'kako mogu tako s djetetom' ili 'gdje joj je mama'.”

Ispitanici opisuju često prisutno nerazumijevanje težine izazova roditeljstva s kojim se oni suočavaju. U situacijama kada im je teško uspostaviti kontakt s djetetom, ili disciplinirati dijete, ili pomoći u učenju iznimno zahtjevnom djetetu, dobivaju savjete poput „To ti je sve normalno, takva su ti djeca.”

Postojanje predrasuda i stigmatizacija širi je problem koji se u društvu odnosi na sve manjine od čega nije isključena niti posvojiteljska zajednica. Međutim, predrasude ne samo da obilježavaju način na koje institucije, druga djeca i okolina reagira na posvojitelje i djecu, već utječe i na donošenje odluka o posvojenju, i na način kako se posvojitelji i djeca bave nastankom svoje obitelji, na način kako o tome razgovaraju i, u konačnici, na način na koji dijete integrira taj dio svoje prošlosti u svijest o sebi i vlastiti identitet.

Posvojiteljske se obitelji često suočavaju s predrasudama okoline prema djeci te često izjavljuju: „Ko zna kakve gene ima?, Tuče se zato jer ima takve gene., Ima probleme s učenjem jer ima takve gene. ”

U ovom je kontekstu važno naglasiti i pretpostavljeni stav zajednice prema Romima i stigmatu koju imaju u društvu, što utječe i na stav posvojitelja i spremnost na posvojenje romske djece. „... kada smo se odlučili na posvojenje, psihologica (iz CZSS-a) nam je rekla da ima malo male zdrave djece i da ako želimo malo zdravo dijete, bolje je da posvojimo romsko dijete... i jako sam se lomila jer sam se bojala da će dijete, ako je usvojeno, još biti diskriminirano jer je Rom. Kako je xy jako slatko dijete, bilo je lakše ... ljudi kažu 'gle kako ste slične, imate iste smeđe oči'.”

Za posvojitelje koji smatraju da je dobro otvoreno govoriti o posvojenju i ne skrivati tu činjenicu pred širom okolinom, predrasude zajednice stvaraju osjećaj pritiska i nesigurnosti oko takve odluke.

„Pokušavam razviti strategiju... ali nisam smislila koju... kako da ja reagiram da moje dijete ne vidi u meni nelagodu. Ili kada nam netko čestita jer ne želim da moje dijete odrasta misleći da sam ja sveta...”

4.1.5.3. Stvaranje društvenih mreža i socijalizacija djeteta

Iako većina ispitanika opisuje svoju djecu kao izrazito društvenu, navode da imaju poteškoća u socijalizaciji i druženju s drugom djecom.

Čini se da najveći problem predstavlja stupanj emocionalnog razvoja, koji je kod posvojene djece drugačiji od njihovih vršnjaka: „Strašno varira, jako je emocionalno nestabilno – jedan dan je starije, drugi dan je mlađe, više ne znam koliko djece imam u jednom.”

Prisutne su situacije gdje je vidljiva hiperaktivnost, agresivno ponašanje, vršnjaci ih doživljavaju napornima i dosadnima. Neka posvojena djeca ne mogu pratiti strukturirane igre svojih vršnjaka jer zaostaju u razvoju apstraktnog mišljenja. Stoga se uspješno igraju s djecom mlađom od njih. Primjetna je i poteškoća stjecanja prijatelja, gdje jedna ispitanica ističe da je mogući uzrok tome niski prag samopouzdanja i teško kontroliranje vlastitih frustracija.

Jedna posvojiteljica djeteta koje ima dijagnozu ADHD-a ističe: „Mom je djetetu jako važno da bude prihvaćeno, zato se jako trudi, druga djeca ga doživljavaju napornim i iritantnim pa ga odbacuju – to je u biti jedan začarani krug.” Također: „Ne zna se ponašati fino, kao druga djeca – uvijek je drugačiji.”

4.1.6. Razlike u životu posvojitelja u urbanim i ruralnim sredinama

U načelu ne čini se da postoje bitne razlike u iskustvima posvojitelja u urbanim i ruralnim sredinama u reakciji okoline na posvojenje. Ruralne sredine su manje i posvojitelji ističu da se sve sazna te je gotovo nemoguće skrivati informacije o posvojenju. Iako postoji percepcija da je u većem gradu situacija drugačija, ispitanici iz Zagreba opisuju Zagreb kao više mikrocjelina, u kojima vladaju slične karakteristike kao u sredinama u manjim mjestima i ruralnijim krajevima (npr. stanovnici jedne zgrade ili užeg susjedstva dovoljno se poznaju da primjećuju ili smatraju normalnim komentirati promjenu poput dolaska djeteta u obitelj). Bitna razlika, međutim, postoji u pristupu pomoći i uslugama, koje u ruralnim ili manjim urbanim sredinama nema ili su teže dostupne.

4.1.7. Vrste i izvori podrške

4.1.7.1. Vrste podrške

Posvojitelji ističu da im nedostaje pomoć tijekom cijelog procesa: i prije posvojenja u formi edukacije, tijekom posvojenja, ali najviše nakon posvojenja kada dijete dođe u obitelj i kada se njihova svakodnevica iz temelja promijeni.

„Za nas posvojitelje su potrebne radionice za posvojitelje barem jedan puta mjesečno... ili neki telefon koji možemo nazvati... i razgovarati sa stručnjacima... koristili smo telefončić...”

Sada zovemo poznanike koji su posvojili... bilo bi super kada bi imali svoj broj telefona ili grupe podrške.”

Navode potrebu za *sljedećim oblicima podrške*: obiteljsko savjetovanje, grupe podrške/radionice za roditelje, grupe podrške za dijete, edukacija o odgajanju posvojenog djeteta, podršku posvojiteljske zajednice, mentorstvo iskusnih posvojitelja, druženje s drugom posvojenom djecom.

Nakon posvojenja, osim savjetovanja i drugih oblika psihološke podrške posvojiteljima je često potrebna *podrška i pomoć djetetu* i to liječnika pedijatara, logopeda,

razvojnih psihologa te stručnih službi vrtića i škola (osobito testiranje edukacijskih potreba djeteta, stručna pomoć u školi, pomoć u učenju, razgovor s vrtićkim/školskim psihologom, edukacija o različitosti). Od iznimne je važnosti razumijevanje hitnosti intervencije te u skladu s tim prioritetno pozicioniranje posvojene djece u pristupu uslugama.

4.1.7.2. Izvori podrške

Posvojitelji podršku očekuju i uglavnom dobivaju od obitelji i posvojiteljske zajednice te navode sljedeće izvore podrške: poznanike/prijatelje koji su posvojili djecu, ADOPTU, pripremu za posvojenje udruge *Na drugi način*, forum udruge RODE. Oblici podrške su šaroliki: od informacija i pripreme za posvojenje, donošenje odluka o posvojenju određenog djeteta, emocionalnu podršku tijekom „traženja” djeteta do savjetovanja i grupa podrške nakon posvojenja. Neki posvojitelji ističu da im pomaže druženje s drugim posvojiteljskim obiteljima i posvojenom djecom jer im se čini važnim da njihova djeca imaju mogućnost razgovarati o posvojenju s drugom djecom sa sličnim iskustvom. „Možda je dobro da dijele priče.”

Rijetko opisuju pojedine zaposlenike centara za socijalnu skrb kao izvore savjeta i podrške, te ako da, to se odnosi na podršku prije i tijekom posvojenja. Istovremeno, očekivanja od stručnih službi centara za socijalnu skrb i drugih institucija nisu velika.

„Iskreno nisam ni imala očekivanja da ja nešto dobijem iz centra... nego smo se povezali s ljudima koji su već prošli kroz to prije 5 – 10 godina i oni su nam bili najveća podrška. Ovi ostali su to više hipotetički *što bi bilo kad bi bilo.*”

Isto tako ispitanici imaju dojam da rijetko dobiju sustavnu podršku od ustanova koje pružaju usluge logopedskih i psiholoških savjetovanja za djecu te stručnih službi vrtića i škole.

Prilikom traženja pomoći posvojitelji ovise o resursima koje pronalaze slučajno ili putem foruma na društvenim mrežama ili mrežnim stranicama udruga. Postoji percepcija da se očekuje da trošak pomoći i podrške snose posvojitelji. Jedna posvojiteljica opisuje: ”Kad

je dijete došlo šest mjeseci je bio pakao; bez privatne psihologice koju sam puno plaćala ne bih izdržala, ona mi je držala glavu iznad vode i spasila me; jedino sam s njom uspjela racionalizirati i polako krenuti u rješavanje problema i razumjeti da mora proći vrijeme da se neke situacije razriješe; ona mi je davala savjete kako da pristupim i gledam na situaciju... Na primjer moje dijete je stalno bilo ljuto na mene i to mi je više bilo nemoguće izdržati dok nismo došli do toga da se dijete nema na koga ljutiti pa se ljuti na osobu koja ju je posvojila, tj. mamu jer nju najviše treba zapravo.”

Iako ispitanici ne opisuju bitne razlike između urbanih i ruralnih sredina u reakciji okoline na posvojiteljske obitelji, razlika je znatna u količini i vrsti usluga i podrške.

„Sve je to jako korisno... žao mi je da to Osijek nema... rado bih da smo išli na barem dvije pripremne radionice... u fazi čekanja na posvojenje sve je puno uspona i padova... zovu vas na razgovor... sjećam se naših faza, u svemu tome sam, bilo je zaista teško. (...) perioda kada sam mislila da sam sama na svijetu... iako sam znala da ima i drugih koji pokušavaju, jednostavno to nije doprlo do mene... valjda od prevelike želje i očaja...”

4.1.7.3. Neusklađenost propisa

Potrebno je napomenuti i problem neusklađenosti različitih propisa i zakona sa situacijama iz prakse. Primjer jedne posvojiteljice ilustrira neusklađenost prava prije i nakon posvojenja: ona je prvo udomila dijete i koristila udomiteljski dopust, a zatim je posvojila isto dijete i tražila roditeljski/posvojiteljski dopust. Tijekom tog procesa nitko od nadležnih tijela kojima se obratila (uključujući i Ministarstvo i HZZO) nije joj mogao pomoći i razriješiti situaciju do koje je došlo (pitanje naknade, uplaćenih doprinosa, njezinih prava i kako ih ostvariti). Ističe da joj je cijeli taj proces bio veoma stresan i oduzeo mnogo vremena za koje smatra da su bili potrebni u razvijanju odnosa s djetetom i olakšavanja prilagodbe.

4.1.7.4. Prioritet podrške nakon posvojenja

Period odmah nakon posvojenja ispitanici opisuju kao vrijeme ispunjeno problemima „koji izviru na sve strane”, a tijekom kojeg im je stručna pomoć i podrška najpotrebnija, ali ona

izostaje. „Ako si sam ne pomogneš, nitko ti neće pomoći – za centar sve je gotovo posvojenjem, a druga stručna tijela te ne prate...”

Jedna ispitanica opisuje tipičnu situaciju: posvojila je neurorizično dijete koje ima pravo na pomoć i podršku. Međutim, prvi termin za pregled dobila je za šezdeset dana.

Sličnu situaciju s nedostatkom razumijevanja urgentnosti problema opisuju i drugi ispitanici u pristupu uslugama koje se tiče razvojnih i emocionalnih potreba djeteta, podrške razvoju govora i jezika, razvoja fine motorike, podrške u učenju. Iako teoretski postoje izvori pomoći i podrške unutar sustava zdravstva, socijalne skrbi, odgoja i obrazovanja (liječnici pedijatri, liječnici školske medicine, obiteljski liječnici, logopedi, razvojni psiholozi u bolnicama, specijaliziranim institucijama, stručnim službama u vrtićima i školama), pristup tim službama iznimno je spor. Za djecu, koja često imaju potrebu za pomoći stručnjaka jer su bila zapuštena i zanemarivana prije posvojenja, uloga stručnih osoba i brza intervencija u smislu dijagnoze i uključivanja u terapijsku podršku od iznimne je važnosti, kako bi im se pružila pomoć u prilagođavanju i nadoknađivanju propuštenog u što kraćem vremenu.

4.1.8. Edukacija stručnih osoba i predrasude

Posvojitelji ističu neadekvatnu edukaciju kao osnovnu zamjerku cijelom sustavu i stručnjacima. Navode kao problem što stručnjaci s kojima dolaze u dodir (liječnici, psiholozi, psihijatri, socijalni radnici, odgojitelji u vrtićima, učitelji) ne znaju dovoljno o posvojenju te nisu educirani za osobite probleme posvojene djece i/ili posvojiteljskih obitelji. Posvojiteljica navodi primjer kada su je „ stručnjaci tri sata uvjerali da je sve u redu i da moje dijete ima normalne dječje probleme dok dijete nije dobilo napad pred njima; tek tada su vidjeli da to nije normalna situacija koju se može jednostavno objasniti podvođenjem pod probleme biološke djece”.

Posvojiteljima je, osim metodološke stručnosti, važna i sadržajna stručnost. Dojam je ispitanika da savjetovanje i psihološku podršku mogu pružiti samo posvojiteljska zajednica i u određenoj mjeri privatni psiholozi, jer zacijelo nitko drugi nije dovoljno educiran o posvojenju. Pri tome su svjesni činjenice da troškove privatnog psihologa i/ili logopeda plaćaju posvojitelji te nisu dio sustava, a također nisu ni dostupni svima.

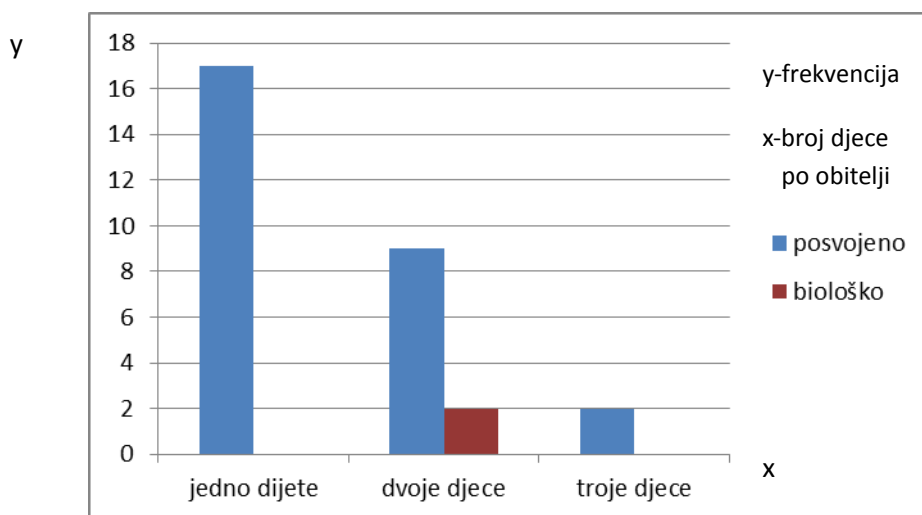
Primjeri koje navode uključuju situacije u kojima:

- stručnjaci probleme s kojima se posvojitelji susreću prosuđuju na temelju onoga što znaju o djeci koja odrastaju u uobičajenim biološkim obiteljima te ih tretiraju kao *normalni problem djece*
- stručnjaci interpretiraju sve probleme kao rezultat posvojenja: „Nije to ADHD, to je njoj zbog toga što je bila u domu za napuštenu djecu – sve je dom kriv, niste dovoljno strpljivi, sve će ljubav promijeniti”; posvojitelji ističu da nažalost samo ljubav nije dovoljna te da se radi o psihološkim poremećajima koji zahtijevaju poseban pristup
- stručni radnici ne obraćaju dovoljno pozornosti pojedinostima i nemaju senzibilitet prema različitosti: primjer jedne posvojiteljice koju je pedijatar pitao što je to učinila svojem djetetu (mислеći na stanje fizičke i odgojne zapuštenosti djeteta) ne razmišljajući ili ne znajući da možda ona nije odgovorna
- stručni radnici sami govore da nemaju iskustva s posvojenom djecom, da se i oni uče te da i njima nedostaje pomoć i edukacija.

Problem se nedostatka stručne pomoći može staviti u kontekst važeće politike posvojenja u kojem se posvojenje interpretira kao rješenja problema situacije skrbi države nad djetetom, a ne kao proces kojem uspješnost nije osigurana činom ulaska djeteta bez roditeljske skrbi u novu obitelj.

4.2. Kvantitativni dio istraživanja

Prikupljeni su podatci o $N = 30$ posvojiteljskih obitelji pri čemu proporcija posvojenja jednog djeteta po obitelji u uzorku iznosi $p = 0.633$ (Slika 3).

Slika 3. Broj djece po obitelji ($N = 30$) u uzorku

U 30 obitelji iz uzorka bilo je posvojeno $N = 42$ djece ($n = 17$ dječaka i $n = 25$ djevojčica) s rasponom dobi posvojenja od 0,2 do 12 godina ($M = 4.03$; $SD = 2.99$). Dob majki (posvojiteljica) u trenutku posvojenja kretala se u rasponu od 27,5 do 49 godina ($M = 38.38$; $SD = 4.98$), a dob očeva (posvojitelja) u rasponu od 29 do 51 godina ($M = 39.43$; $SD = 4.59$).

Trajanje procesa posvojenja djeteta definirano kao vrijeme proteklo od obrade posvojitelja u matičnom centru za socijalnu skrb do trenutka zakonskog posvojenja djeteta izraženo u mjesecima prikazano je na Slici 4. Prosječno trajanje procesa posvojenja iznosi $C = 13$ mjeseci, a raspršenje $Q = 8.75$ indicira da se 75 % posvojenja realiziralo u roku dvije godine. Te brojke djeluju ohrabrujuće za buduće potencijalne posvojitelje, međutim, sa stajališta potrebe poboljšanja posvojenja u RH zanimljivi su podatci obitelji čiji se vremenski period „čekanja” na posvojenje nalazi iznad trećeg kvartila, posebno dvije ekstremne vrijednosti perioda „čekanja” na posvojenje od 8 i 11 godina – koje se u sustavu koji dobro funkcionira ne bi smjele dogoditi. Važno je napomenuti da je u ovom istraživanju trajanje

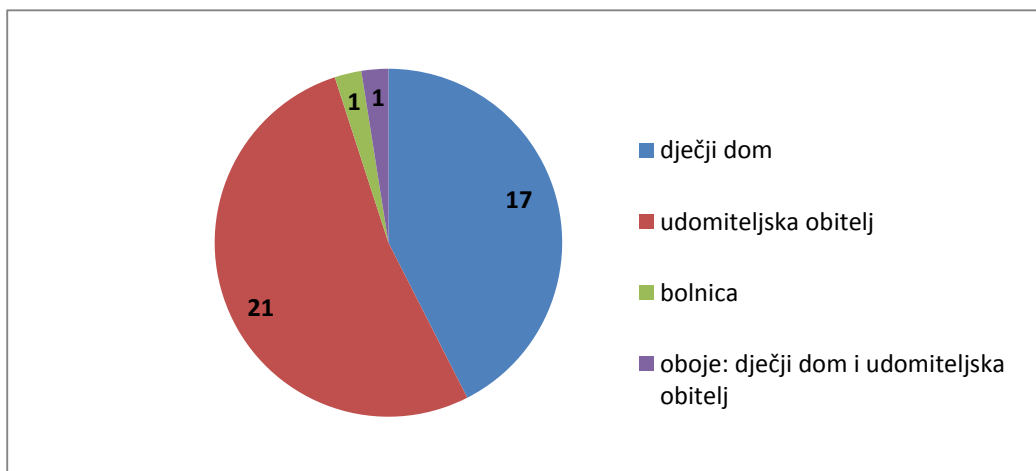
procesa posvojenja ispitivano isključivo sa stajališta posvojitelja. Istraživanje koje bi za cilj imalo stjecanje jasnije slike o problemima procesa posvojenja te učinkovito identificiranje problema u procesu posvajanja za kasnije osmišljavanje adekvatne strategije rješavanja toga problema svakako bi trajanju procesa posvojenja trebalo pristupiti i sa stajališta posvojenika (protok vremena od smještaja u instituciju socijalne skrbi do trenutka zakonskog posvojenja).

STEM	LEAF
13	2
12	
11	
10	
9	7
8	
7	
6	
5	
4	2 8
3	0 0 6 6 6
2	4 4 4 4
1	0 0 1 2 2 2 3 3 3 4 8 8 8 8 8 9
0	2 3 4 4 5 5 6 6 6 6 7 8

Slika 4. Stem & leaf prikaz trajanja procesa posvojenja $N = 41$ djece, izražen u mjesecima (STEM=desetice; LEAF=jedinice)

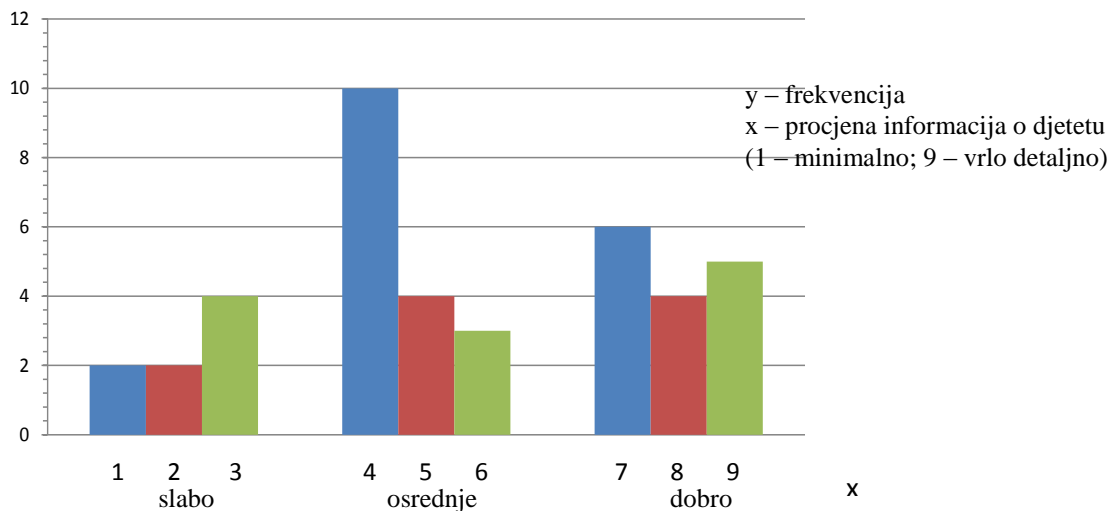
Smještaj je djece prije posvojenja bio u podjednakoj mjeri u ustanovi za smještaj djece bez odgovarajuće roditeljske skrbi (dječji dom) i u udomiteljskoj obitelji (Slika 5.). Količina informacija o djetetu koje su do trenutka posvojenja posvojitelji dobili od strane djelatnika CZSS-a i/ili prethodnog pružatelja skrbi varirala je u rasponu od 1 (minimalno) do 9 (vrlo detaljno) (Slika 6.). Podjednak broj procjena ispod i iznad medijana zabrinjavajući je sa stajališta potrebe podizanja kvalitete posvojiteljstva u RH, no nepostojanje statistički značajne povezanosti između količine dobivenih informacija o tom djetetu i dobi djeteta ($\rho = -0.18$; $p > 0.05$) te smještaja djeteta prije posvojenja ($\rho = 0.19$; $p > 0.05$) navodi na zaključak da se slaba količina informacija ne može sustavno pripisati određenoj vrsti smještaja u okviru socijalne skrbi niti nepostojanju određenih informacija zbog dobi djeteta. Ukoliko problem nije moguće povezati s nekim sustavnim čimbenikom zbog kojeg dolazi do slabije komunikacije informacijama, moguće je da je riječ o nekim kontekstualnim čimbenicima koji se vežu uz djelovanje pojedinog CZSS-a – način rada, opseg posla,

raspodjelu odgovornosti, način komunikacije, iskustvo djelatnika i sl. – što je u svakom slučaju činjenica koju treba uzeti u obzir kao potencijalni prostor za rast i razvoj. Ako pretpostavimo da je cilj svake, pa tako i državne institucije postizanje izvrsnosti u svojoj domeni (što bi u slučaju davanja informacija o posvojenom djetetu bile procjene koje teže najvišoj kategoriji: 9 – vrlo detaljno), zaključuje se da bi u ovom slučaju bilo dobro da svaki CZSS zadužen za posvojenje pojedinog djeteta pokuša pronaći način da na lokalnoj razini poveća efikasnost u prikupljanju informacija o djetetu i njihovu prezentiranju potencijalnim posvojiteljima s jednim ciljem – povećanjem uspješnosti posvojenja.

Slika 5. Smještaj djece ($N = 40$) prije posvojenja

y

Slika 6. Procjena količine informacija o kasnije posvojenom djetetu ($N = 40$) koje su do trenutka posvojenja posvojitelji ($N = 30$) dobili od strane djelatnika CZSS-a i prethodnog pružatelja skrbi (djelatnici doma ili udomitelji)

4.2.1. Priprema posvojitelja za posvojenje

Posvojitelji su se u najvećoj mjeri pripremali za posvojenje informirajući se putem foruma, pohađajući neku vrstu organizirane pripreme za posvojitelje (Škola za posvojitelje udruge *Na drugi način*, edukacija o posvojenju udruge ADOPTA), čitajući knjige i stručnu literaturu te razgovorom s drugim posvojiteljima, dok je njih 17 % izjavilo da se nisu posebno pripremali (Tablica 3.).

Tablica 3. Načini pripreme posvojiteljskih obitelji ($N = 30$) za posvojenje

načini pripreme za posvojenje	frekvencija
prikupljanje informacija putem foruma	17
pohađanje edukacija / priprema za posvojenje	15
čitanje knjiga i stručna literatura	15
razgovor s drugim posvojiteljima	14
razgovor s obitelji i prijateljima	3
razgovor sa stručnim osobljem (soc. radnik, pravnik)	1
informiranje o obiteljskom zakonu	1
nije bilo posebne pripreme	5

* sudionici su mogli navesti veći broj odgovora, pa ukupan broj u tablici ne odgovara broju ispitanika, već je u svakoj kategoriji maksimalno moguća frekvencija jednaka broju sudionika/obitelji ($N = 30$)

Što se tiče naknadnog uvida u spremnost za posvojenje i situacije koje ono donosi sa sobom, sudionici su davali procjene duž cijelog raspona (od 1 – potpuno nespremni do 9 – potpuno spremni), s tim da u prosjeku procjenjuju da su bili umjereno spremni ($M = 5.43$; $SD = 2.27$). Od svih načina pripreme za posvojenje koje su sudionici navodili, jedino je povezanost pohađanja edukacija (npr. Škola za posvojitelje udruge *Na drugi način*, edukacija o posvojenju udruge ADOPTA) i procjene spremnosti za izazove posvojiteljstva bila dovoljno blizu statističkoj značajnosti ($r = 0.37$; $p = 0.054$) da bi se mogla smatrati potencijalnim prediktorom kompetentnosti posvojitelja nakon posvojenja pa se može reći da trend rezultata upozorava na to da su se roditelji koji su pohađali edukaciju kasnije osjećali kompetentnijima za suočavanje sa situacijama i izazovima koje posvojenje donosi. Edukacije

za posvojitelje prepoznate su kao korisne na razini grada Zagreba koji već niz godina iz gradskog proračuna financira postojanje takvih programa, a sada se otvara mogućnost za provođenje takvih programa diljem Hrvatske jer prema novom Obiteljskom zakonu (čl. 205) koji stupa na snagu 2014. godine stručna priprema potencijalnih posvojitelja postaje obavezna.

4.2.2. Stanja i potrebe posvojiteljskih obitelji u trenutku posvojenja te periodu prilagodbe

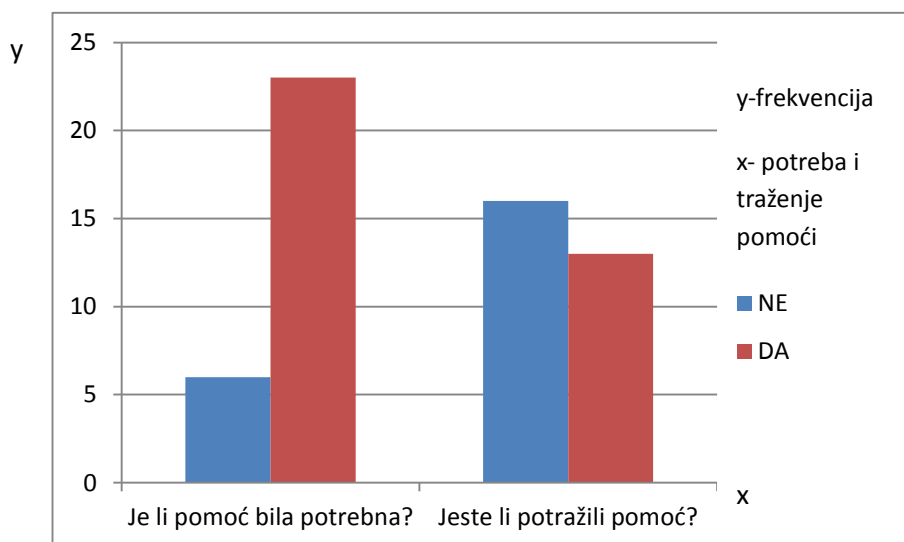
U trenutku posvojenja samo je trećina posvojenika došla u obitelj bez ikakvih vidljivih problema/poteškoća, a njihov se broj tijekom perioda prilagodbe smanjuje na 26 % (Tablica 4.). Zapravo, uz iznimku medicinskih problema koji se smanjuju i kašnjenja u razvoju koji očekivano stagnira, broj simptoma odnosno problema kod posvojenika se tijekom perioda prilagodbe povećava. Sa stajališta dobrobiti djece, ali i uspješnosti posvojenja to je u svakom slučaju zabrinjavajuća informacija. No, s obzirom na podatke o postojećem visokom varijabilitetu stupnja informiranosti o djetetu te s obzirom na podatak da je samo kod 46 % djece koja su u trenutku posvojenja imala neke od navedenih problema/poteškoća, na postojeće probleme upozorio djelatnik CZSS-a ili dotadašnji pružatelj skrbi (djelatnik doma ili udomitelj) – pretpostavka je da se ti problemi nisu samo odjednom pojavili zbog promjene okruženja i proteka vremena već da je dio njih bio prisutan i prije, te nije bio adekvatno detektiran ili posvojitelji o njemu nisu bili adekvatno informirani. Tomu idu u prilog i informacije koje su sudionici pružili u vezi pitanja tko im je pružio informacije i daljnje smjernice vezane uz probleme u trenutku posvojenja. Odgovor da su to bili djelatnici CZSS-a, djelatnici doma ili udomitelji javio se samo u slučaju 32 % djece koja su u trenutku posvojenja imala neke od navedenih problema/poteškoća. Međutim, neovisno o tome što je u pozadini toga da se relativno velik broj posvojiteljskih obitelji suočava s nekim problemom/poteškoćom svojeg djeteta, a u svrhu poboljšanja procesa posvojenja općenito kao i facilitacije posvojiteljskih obitelji da čim prije, lakše i bolje započnu funkcionirati kao obitelj, svakako je važno primijetiti da je posvojiteljskim obiteljima (ili barem velikom broju njih) potrebna neka vrsta pomoći u periodu prilagodbe na posvojenje i da bi ona trebala biti besplatna i svakom dostupna.

Tablica 4. Vrste problema/poteškoća koje je pojedino dijete ($N = 42$) imalo u trenutku posvojenja i u periodu prilagodbe

vrsta problema/poteškoća	u trenutku posvojenja	u periodu prilagodbe
	frekvencija	frekvencija
medicinski problem(i)	10	9
emocionalni problem(i)	16	18
problem(i) u učenju	13	15
problem(i) u ponašanju	9	11
kašnjenje u razvoju	15	15
bez ikakvih problema/poteškoća	14	11

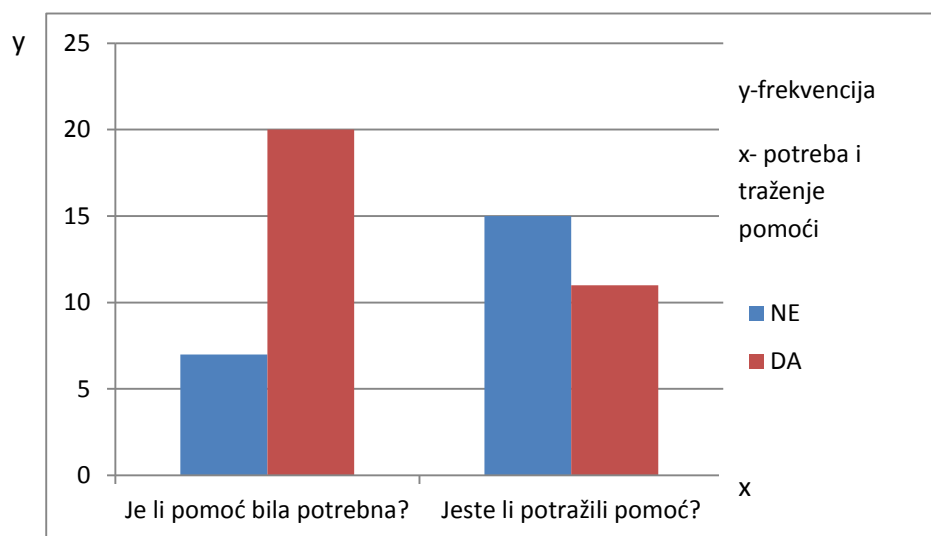
* sudionici su mogli navesti veći broj poteškoća po djetetu, pa ukupan broj u tablici ne odgovara broju djece već je u svakoj kategoriji maksimalno moguća frekvencija jednaka broju djece ($N = 42$)

Nastavljajući se na prethodno navedene poteškoće s kojima su se posvojitelji susreli u trenutku posvojenja i u periodu prilagodbe, posvojitelji u više od tri četvrtine slučajeva navode da im je *u trenutku posvojenja* bila potrebna neka vrsta pomoći, no manje od polovine posvojitelja je zapravo pomoć i potražilo (Slika 7.). Vrste pomoći koje spominju da su im bile potrebne navedene su u Prilogu 1., a razlozi onih posvojitelja koji smatraju da im je pomoć bila potrebna, no izjavljuju da je ipak nisu potražili navedeni su u Prilogu 2.

Slika 7. Procjena posvojitelja je li im kao roditeljima bila potrebna neka vrsta pomoći u trenutku posvojenja ($N = 29$) te informacija o tome jesu li tada zaista i potražili potrebnu pomoć ($N = 29$)

Kada je riječ o *periodu prilagodbe* (unutar godinu i pol dana nakon trenutka posvojenja) trend potrebe za pomoći kao i traženja pomoći odgovara onom u trenutku posvojenja: posvojitelji u gotovo tri četvrtine slučajeva navode da im je kao roditeljima u periodu prilagodbe na posvojenje bila potrebna neka vrsta pomoći, no manje od polovine posvojitelja je zapravo pomoć i potražilo (Slika 8.). Vrste pomoći koje navode da su im bile potrebne u periodu prilagodbe navedene su u Prilogu 5., a razlozi onih posvojitelja koji smatraju da im je pomoć bila potrebna, no izjavljuju da je ipak nisu potražili navedeni su u Prilogu 6.

Slika 8. Procjena posvojitelja je li njima kao roditeljima bila potrebna neka vrsta pomoći u periodu prilagodbe na posvojenje ($N = 27$) te informacija o tome jesu li tada zaista potražili potrebnu pomoć ($N = 26$)

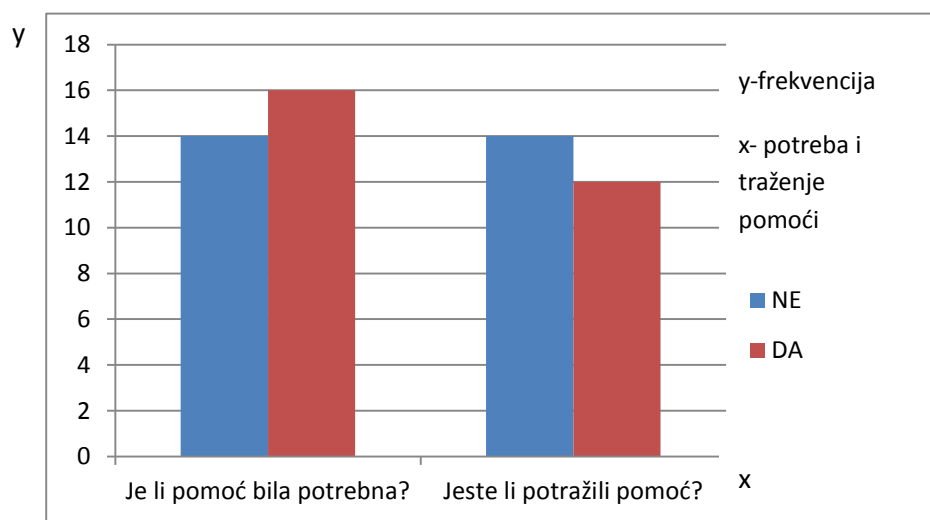
Kada su sudionici tražili neku vrstu pomoći za sebe kao roditelja *u trenutku posvojenja* to su uglavnom činili na dva načina: privatnim putem ($n = 12$) ili putem nadležnih državnih institucija ($n = 13$). Kada im je rečeno da na skali od 1 (nimalo zadovoljan) do 9 (u potpunosti zadovoljan) procjene koliko su zadovoljni dobivenom pomoći, pokazala se statistički značajna razlika ($t(23) = 3.18; p < 0.01$) u zadovoljstvu ovisno o tome jesu li pomoć potražili privatnim putem ($M = 7.63; SD = 1.55$) ili putem nadležnih državnih institucija ($M = 4.27; SD = 3.33$). Iako ovdje treba biti oprezan s interpretacijom podataka budući je riječ o malom uzorku, obrada podataka pokazuje da su roditelji bili manje zadovoljni uslugama dobivenim putem nadležnih državnih institucija, a izračunati Cohenov d -indeks ($d = 1.29$) sugerira da je veličina tog učinka zapravo velika.

Iako u slučaju *perioda prilagodbe na posvojenje* trend rezultata ide u istom smjeru (Tablica 5.), statistička analiza razlika nije napravljena zbog male veličine jednog uzorka zbog koje bi svaki rezultat, bio on statistički značajan ili neznačajan, bio upitne valjanosti.

Tablica 5. Deskriptivna statistika zadovoljstva posvojitelja pruženom uslugom pomoći za sebe kao roditelja u periodu prilagodbe na posvojenje ovisno o načinu traženja pomoći

pomoć potražena	zadovoljstvo pruženom uslugom		
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>N</i>
privatnim putem	8.11	1.36	9
putem nadležnih državnih institucija	5.50	3.51	4

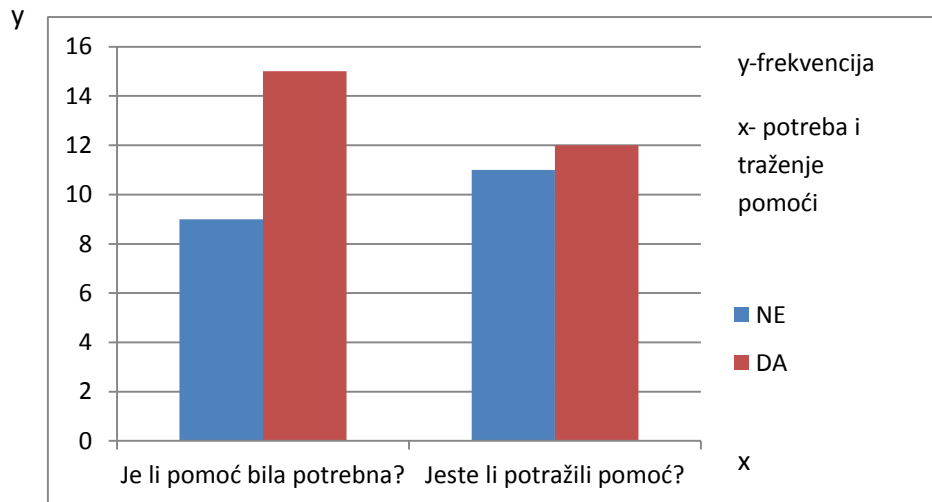
Nadalje, posvojitelji u nešto više od pola slučajeva navode da je *u trenutku posvojenja* njihovoj djeci bila potrebna neka vrsta pomoći, no u nešto manje od polovine slučajeva navode da su potrebnu pomoć i potražili (Slika 9.). Vrste pomoći koje navode da su im bile potrebne navedene su u Prilogu 3., a razlozi onih posvojitelja koji smatraju da im je pomoć bila potrebna, no izjavljuju da je ipak nisu potražili navedeni su u Prilogu 4.

Slika 9. Procjena posvojitelja je li njihovoj djeci bila potrebna neka vrsta pomoći u trenutku posvojenja ($N = 30$) te informacija o tome jesu li tada zaista potražili potrebnu pomoć ($N = 26$)

Kada je riječ o *periodu prilagodbe* (unutar godinu i pol dana nakon trenutka posvojenja) trend rezultata se donekle mijenja; posvojitelji u nešto više od 60 % slučajeva navode da je u tom periodu njihovoj djeci bila potrebna neka vrsta pomoći, a u nešto više od polovine slučajeva navode da su potrebnu pomoć i potražili (Slika 10.). Vrste pomoći koje

ističu da su im bile potrebne navedene su u Prilogu 7., a razlozi onih posvojitelja koji smatraju da im je pomoć bila potrebna, no izjavljuju da je ipak nisu potražili navedeni su u Prilogu 8.

Slika 10. Procjena posvojitelja je li njihovoj djeci bila potrebna neka vrsta pomoći u periodu prilagodbe na posvojenje ($N = 24$) te informacija o tome jesu li tada zaista i potražili potrebnu pomoć ($N = 23$)

Kada su sudionici tražili neku vrstu pomoći za svoju djecu *u trenutku posvojenja* to su ponovno činili na dva načina: privatnim putem ($n = 8$) ili putem nadležnih državnih institucija (u sklopu sustava socijalne skrbi, zdravstva ili obrazovanja Republike Hrvatske) ($n = 16$). Kada im je rečeno da na skali od 1 (nimalo zadovoljan) do 9 (u potpunosti zadovoljan) procjene koliko su zadovoljni dobivenom pomoći, pokazala se statistički značajna razlika ($t(22) = 2.83; p < 0.01$) u zadovoljstvu ovisno o tome jesu li pomoć potražili privatnim putem ($M = 8.13; SD = 0.99$) ili putem nadležnih državnih institucija ($M = 5.06; SD = 2.95$). Iako se i u ovom slučaju rezultati trebaju uzeti s oprezom jer je riječ o malom uzorku, obrada podataka pokazuje da su roditelji bili manje zadovoljni uslugama dobivenim putem nadležnih državnih institucija, a izračunati Cohenov d-indeks ($d = 1.39$) sugerira da je veličina i ovog učinka velika.

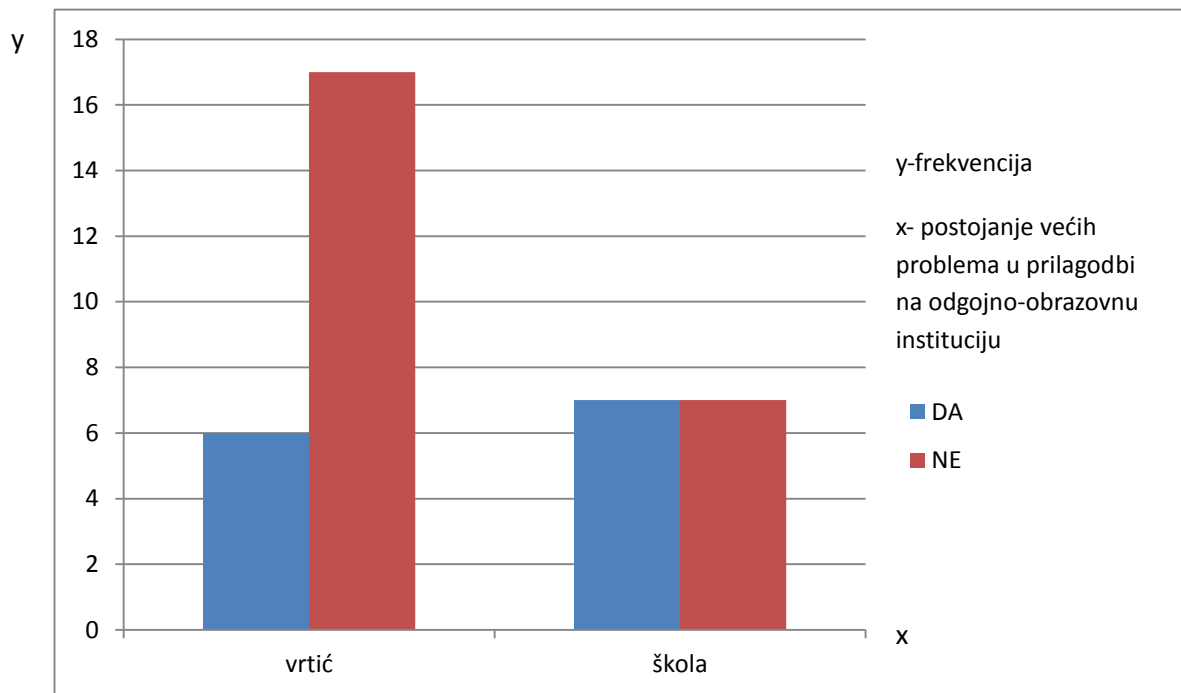
U slučaju *perioda prilagodbe na posvojenje* provedena je analiza pokazala da nema statistički značajne razlike ($t(14) = 0.78; p > 0.05$) u zadovoljstvu ovisno o tome jesu li pomoć potražili privatnim putem ($M = 8.25; SD = 1.04$) ili putem nadležnih državnih institucija ($M = 7.75; SD = 1.49$) i ako pogledamo prosječne vrijednosti, zadovoljstvo pruženom uslugom u oba slučaja relativno je veliko.

4.2.3. Stanja i potrebe posvojiteljskih obitelji s obzirom na odgojne i obrazovne ustanove

Kada je riječ o odgojno-obrazovnim ustanovama broj se djece koja su u njih uključena smanjuje – djelomično zbog organizacije sustava (npr. pohađanje vrtića nije obavezno, dijete nije uspjelo dobiti mjesto u vrtiću), a djelomično zbog osobnih razloga (npr. roditelji su odlučili biti što više s djetetom, dob djeteta u trenutku posvojenja ne odgovara vrtićkoj dobi, dijete je trenutačno premlado za školu). Općenito gledajući djeca imaju manje problema s prilagodbom na vrtić nego na školu (Slika 11.). To se djelomično može pripisati različitoj razini zahtjevnosti/izazova s kojima je dijete u pojedinoj vrsti ustanove suočeno (u vrtićima u pravilu prevladava opuštenija atmosfera, daje se veća sloboda djetetu, više toga se tolerira nego li u školi), ali se prilikom interpretacije tih razlika nikako ne smije zanemariti faktor dobi djeteta. Naime, treba uzeti u obzir da se s odrastanjem djeteta neki pozadinski problem prisutan od ranog djetinjstva (npr. zlostavljanje, prenatalne/perinatalne poteškoće, zapuštenost, emocionalno zanemarivanje...) može u bihevioralnom smislu početi drugačije manifestirati (npr. problemi u učenju, problemi u ponašanju), da djeca kognitivno sazrijevaju pa osvještavaju ideju da posvojenje sa sobom nosi i težinu gubitka (da bi postala jedna obitelj prvo je trebalo doći do gubitka druge) ali i, metodološki gledano, da je dio djece koja već pohađaju školu posvojen u kasnijoj dobi – što u nekim slučajevima znači da su duže vrijeme i/ili u većoj mjeri bili izloženi nepovoljnim situacijama i nestimulativnim okolinskim uvjetima.

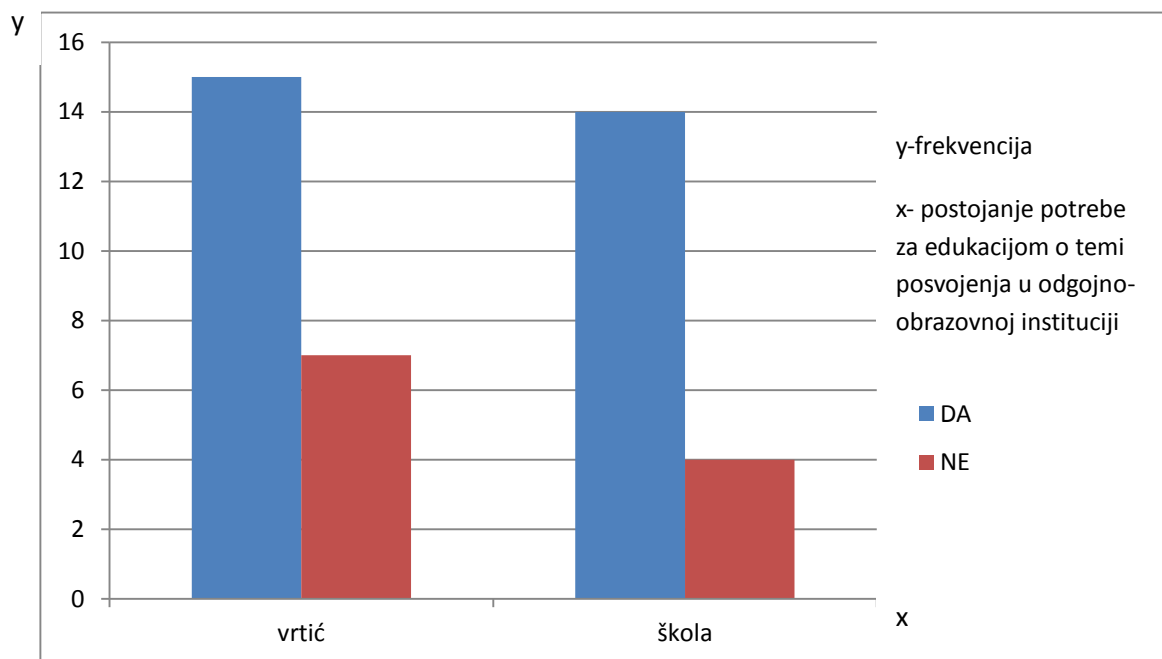
Roditelji navode u šest slučajeva teške prilagodbe na vrtić neki od sljedećih razloga: „nije prihvaćalo vrtić, nije voljelo ići u vrtić, teško se socijaliziralo, teško se odvajalo, teško se prilagođavalo i imalo je teškoće pri rješavanju malo ozbiljnijih predškolskih zadataka”, no izuzev u jednom slučaju kada je teška prilagodba trajala nekoliko godina, problemi s prilagodbom na vrtić uglavnom su prestali u periodu od nekoliko mjeseci do godinu dana. U sedam slučajeva teške prilagodbe na školu roditelji navode jedan od sljedećih razloga: „teško prihvaćanje radnih navika, dokazivanje prijateljima i učiteljima na bilo koji način, teško kaže 'ne' prijateljima jer želi biti prihvaćen po svaku cijenu, dijete s ADHD-om koje se teško prilagođava školskom ustroju, zapuštenost u učenju od strane udomitelja, problemi učenja, problemi ponašanja, socijalizacija, poremećaj pažnje s hiperaktivnošću, infantilnost, regresivno ponašanje, dekoncentriranost, slab interes za gradivo i učenje, neusvajanje naučenog.” Za razliku od vrtića, roditelji većinu problema ne vide kratkotrajnima i

prolaznima, što je i u skladu s navedenim poteškoćama koje su nešto ozbiljnijeg tipa nego li one u vrtiću.

Slika 11. Odgovori sudionika na pitanje jesu li postojali veći problemi prilagodbi na vrtić ($N = 23$) i školu ($N = 14$)

Nadalje, roditelji u većoj mjeri smatraju da postoji potreba za edukacijom o temi posvojenja u odgojno-obrazovnim ustanovama (Slika 12.), a teme koje sugeriraju da bi trebale biti zastupljene u edukaciji djelatnika odgojno-obrazovnih ustanova navedene su u prilogima 9. i 10.

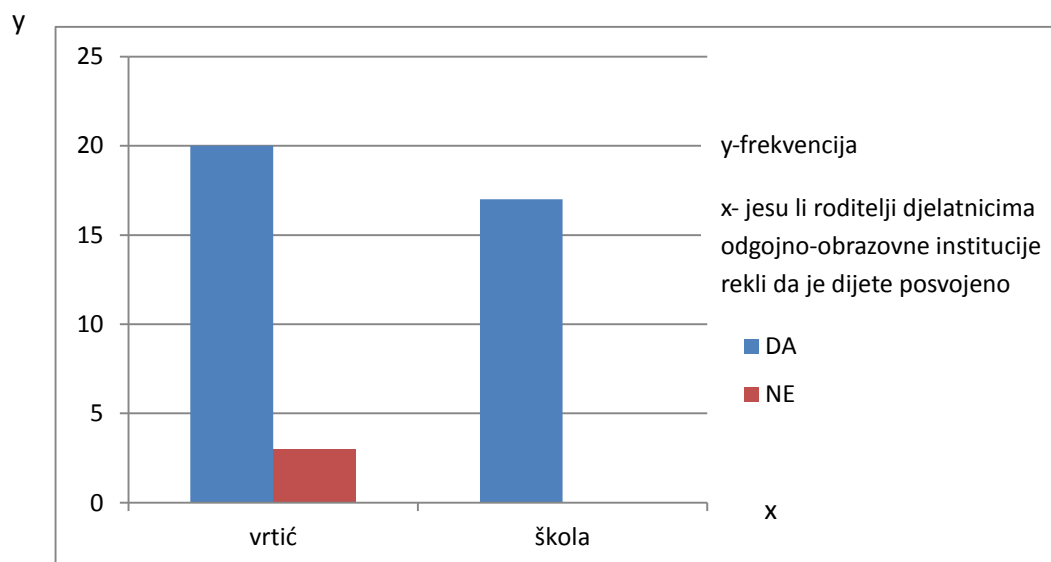

Slika 12. Odgovori sudionika na pitanje postoji li potreba za edukacijom o temi posvojenja u vrtiću ($N = 22$) i školi ($N = 18$)

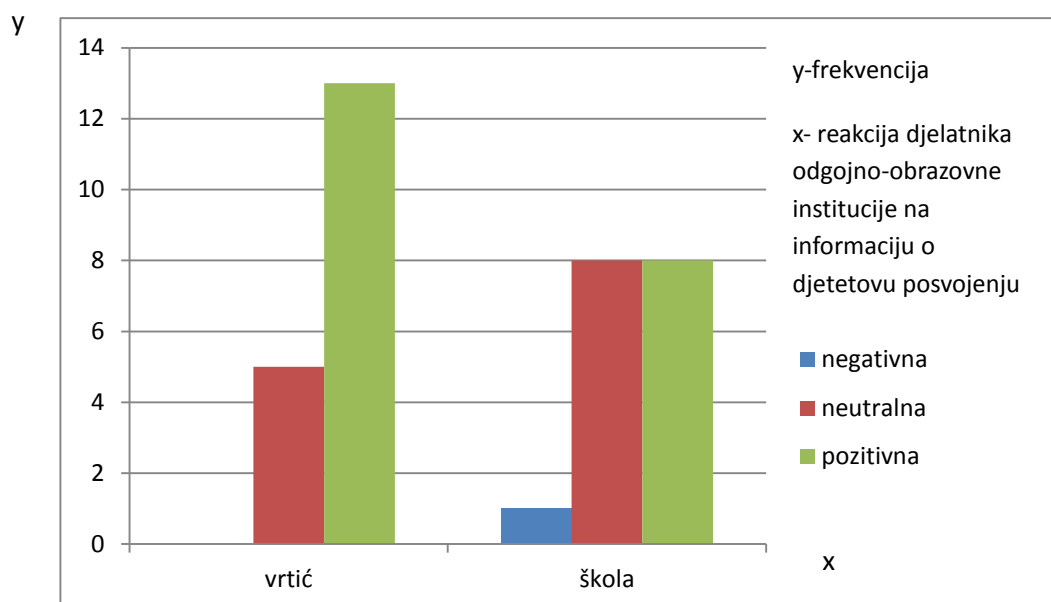
Kao što se vidi iz Slike 13. roditelji se u većoj mjeri odlučuju djelatnicima odgojno-obrazovne ustanove reći da je njihovo dijete posvojeno, a razlozi zašto su se odlučili za tu odluku navedeni su u prilogima 11. i 12. Reakcija djelatnika vrtića bila je u većoj mjeri pozitivna, a tek u manjem broju neutralna dok je reakcija djelatnika u školi bila u podjednakoj mjeri pozitivna i neutralna, a u jednom slučaju čak i negativna (Slika 14.). Roditelji su načelno zadovoljni razumijevanjem i suradnjom od strane djelatnika vrtića ($M = 7.44$; $SD = 2.26$) i škole ($M = 6.64$; $SD = 2.41$), a dobivena razlika nije se pokazala statistički značajnom ($t(29) = 0.95$; $p > 0.05$), pa možemo reći da je zadovoljstvo suradnjom s odgojno-obrazovnim ustanovama podjednako, neovisno o tome je li riječ o vrtićkoj ili osnovnoškolskoj razini.

Što se tiče susreta s predrasudama i neugodnim komentarima na račun djetetova posvojenja, podatci sugeriraju da su oni veoma rijetki u vrtiću (a u slučaju kada se tako nešto i dogodilo negativni komentar je, nažalost, stigao od strane odgojitelja koji je djetetovo ponašanje vrlo neumjesno prokomentirao na način „zločest je, vidi se da je posvojen”), dok se u nešto više od trećine slučajeva javljaju u školi (Slika 15.). Načini na koje je dijete bilo „žrtva” komentara druge djece u školi te načini na koje su roditelji i djelatnici škole reagirali

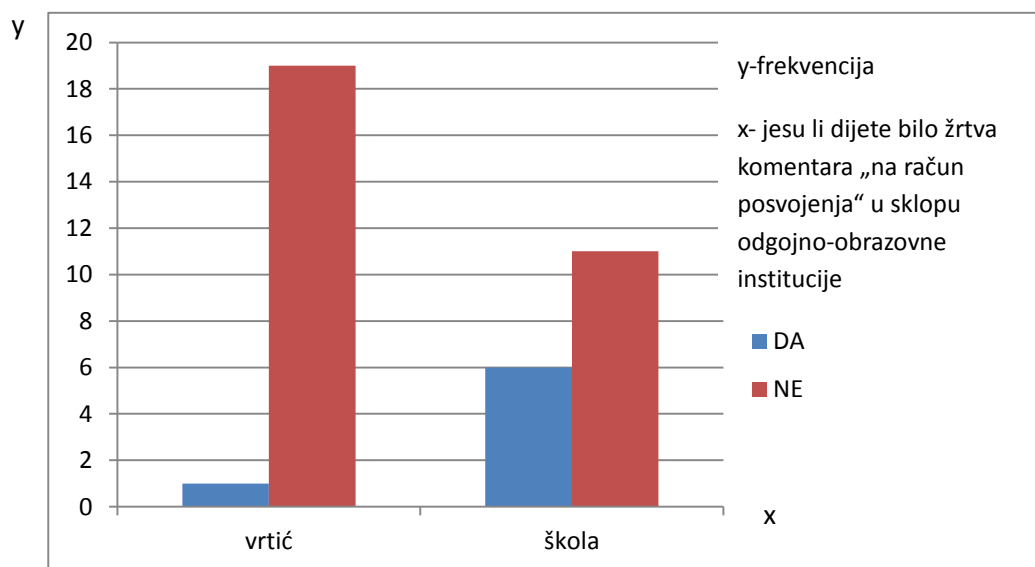
na to prikazani su u Tablici 6. Što se tiče negativnih komentara osoblja odgojno-obrazovne institucije, oni srećom nisu učestali (Slika 16.) no činjenica da uopće postoje, tj. da su se javili makar u jednom slučaju dodatno naglašava već prethodno spomenutu potrebu edukacije osoblja odgojno-obrazovnih institucija – i to ne samo o temi posvojenja već sugerira da bi se teme trebale proširiti i na osnove psihologije, komunikacije i opće kulture.

Slika 13. Odgovori posvojitelja na pitanje jesu li djelatnicima vrtića ($N = 23$) i škole ($N = 17$) rekli da je njihovo dijete posvojeno

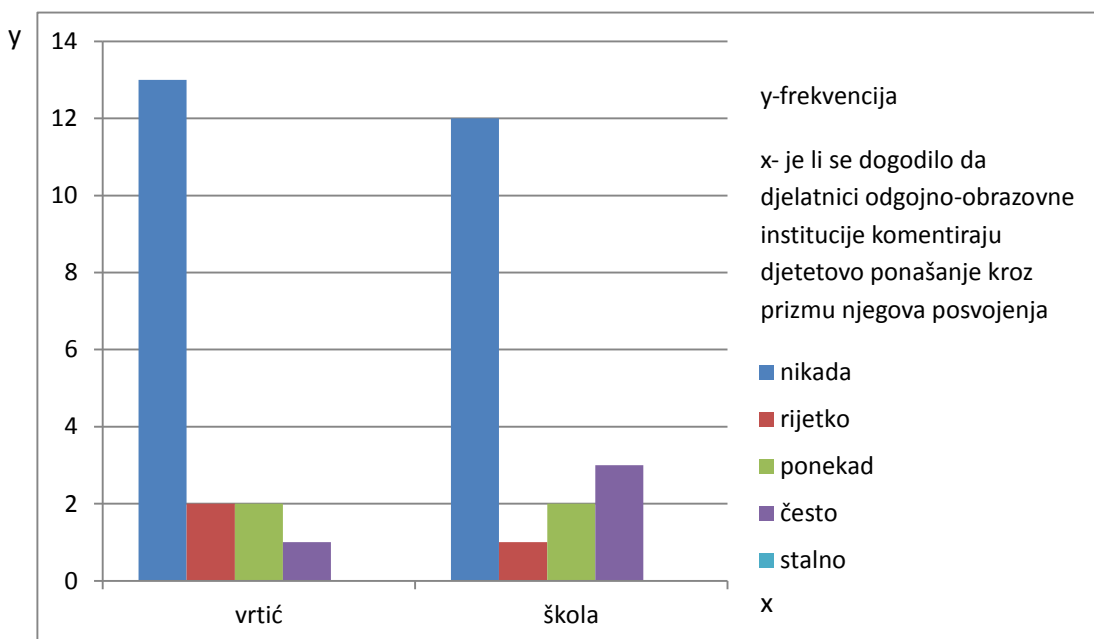
Slika 14. Odgovori posvojitelja na pitanje kakva je bila reakcija djelatnika vrtića ($N = 18$) i škole ($N = 17$) kada su im rekli da je njihovo dijete posvojeno

Slika 15. Odgovori posvojitelja na pitanje je li njihovo dijete bilo žrtva komentara „na račun svojeg posvojenja” u vrtiću ($N = 20$) i školi ($N = 17$)

Tablica 6. Načini na koje je dijete u školi bilo „žrtva” komentara vezanih uz posvojenje te načini na koje su roditelji i djelatnici škole reagirali na to

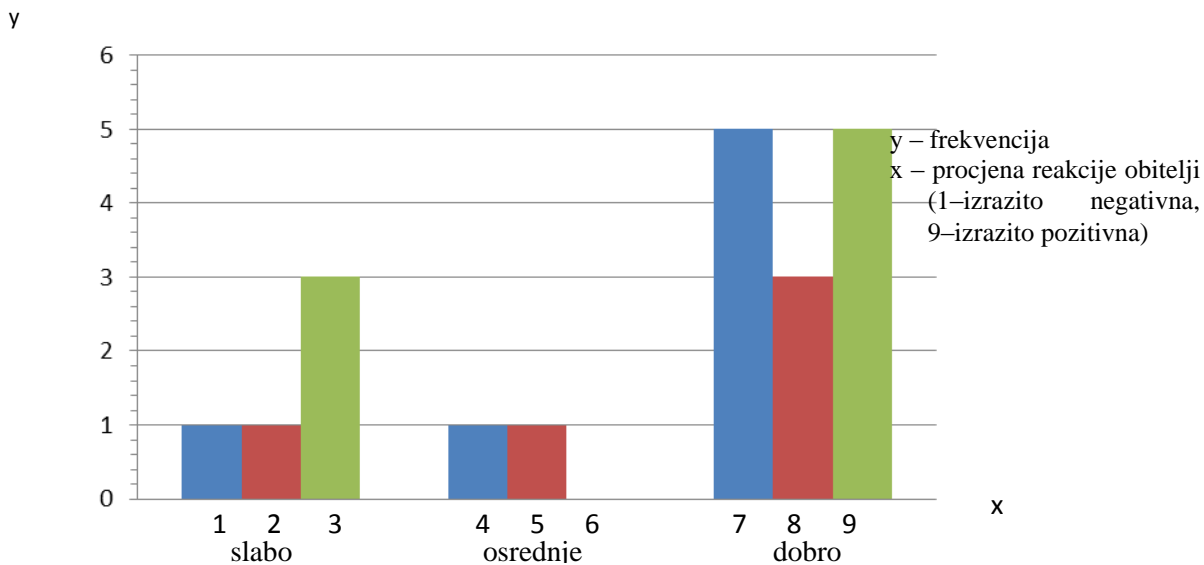
načini na koje je dijete bilo „žrtva”	reakcija	
	roditelja	djelatnika škole
bio je samo jedan slučaj, primjedba jednog djeteta	razgovor sa svojim djetetom i osnaživanje	nije bilo reakcije
učiteljica je zatražila da dijete radi obiteljsko drvo pred drugom djecom pa su čuli i pitali „Tko je posvojen?”	zatražen razgovor s direktorom škole	-
vrijeđanje, nerazumijevanje, strah od nepoznatog	utjeha i razgovor, upozoravanje nastavnika i pedagoga	pokazana želja da se greške isprave
ruganje druge djece ili sažaljenje jer „nemaju roditelje”	organizirana prezentacija o posvajanju u suradnji s učiteljicama	iznimno pozitivna reakcija na prezentaciju
kada su saznali na školskom izletu neki su se rugali (mislim da nisu razumjeli)	razgovor s djetetom i učiteljicom	učiteljica je razgovarala s razredom i od tada nije bilo više problema

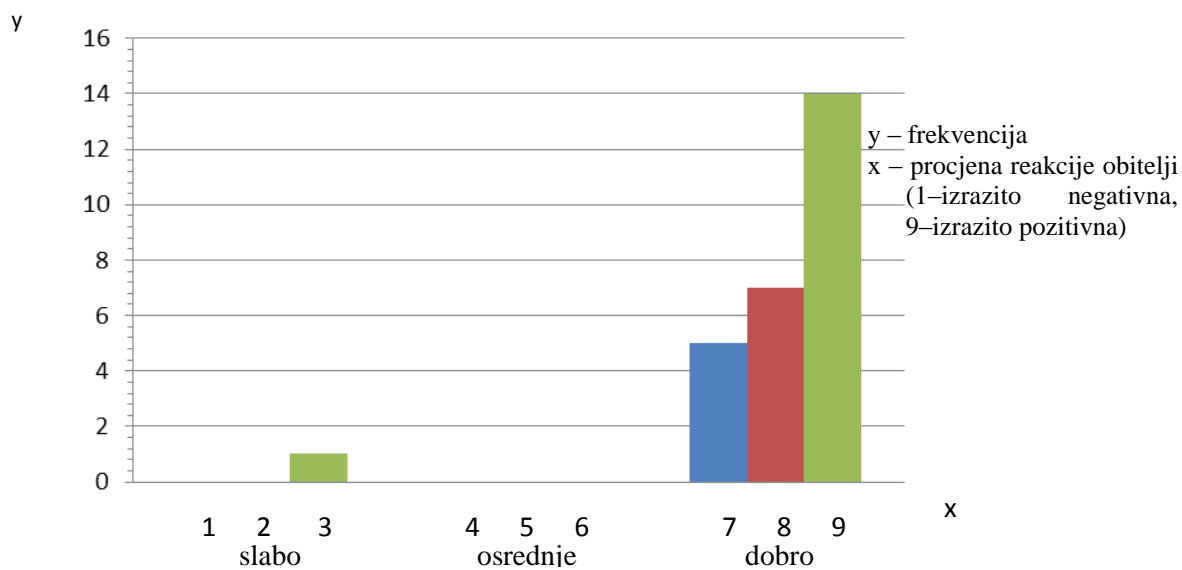
Slika 16. Odgovori posvojitelja na pitanje je li se dogodilo da osoblje vrtića ($N = 18$) i škole ($N = 18$) komentira ponašanje djeteta kroz prizmu njegova posvojenja

4.2.4. Stanja i potrebe posvojiteljskih obitelji s obzirom na njihovu užu i širu okolinu

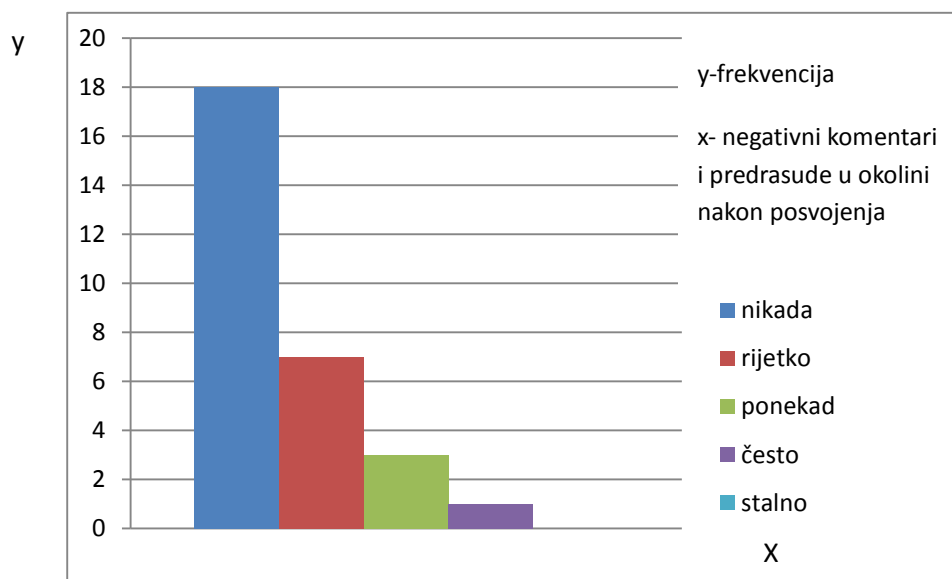
Kada je riječ o donošenju odluke o posvojenju, u većini slučajeva je uža obitelj (Slika 17.) imala u velikoj mjeri pozitivnu reakciju ($C = 8$; $Q = 1.5$), a u slučaju prijatelja (Slika 18.) te su reakcije još i bolje ($C = 9$; $Q = 0.5$) što signalizira da su posvojiteljske obitelji uglavnom imale zdravu, sigurnu i podupiruću okolinu za podizanje djece. Nakon posvojenja sudionici se nisu u velikoj mjeri susretali s negativnim komentarima i predrasudama u okolini (Slika 19.), što je također indikator relativno zdravog okružja posvojiteljskih obitelji – što može djelomično biti do činjenice da je naše društvo ipak do određene razine osvijestilo da su predrasude o posvojiteljskim obiteljima upravo samo predrasude, ali i do toga da posvojiteljske obitelji, nimalo različito od ostalih, pokušavaju sebi prilagoditi okolinu, isključujući iz nje sve dodatne uzročnike stresa koji nisu nužni – a to znači i ljude koji ne prihvaćaju njihovu obitelj kao takvu.

Slika 17. Procjena reakcije uže obitelji sudionika istraživanja ($N = 29$) na odluku o posvojenju na skali od 1 (izrazito negativna) do 9 (izrazito pozitivna)

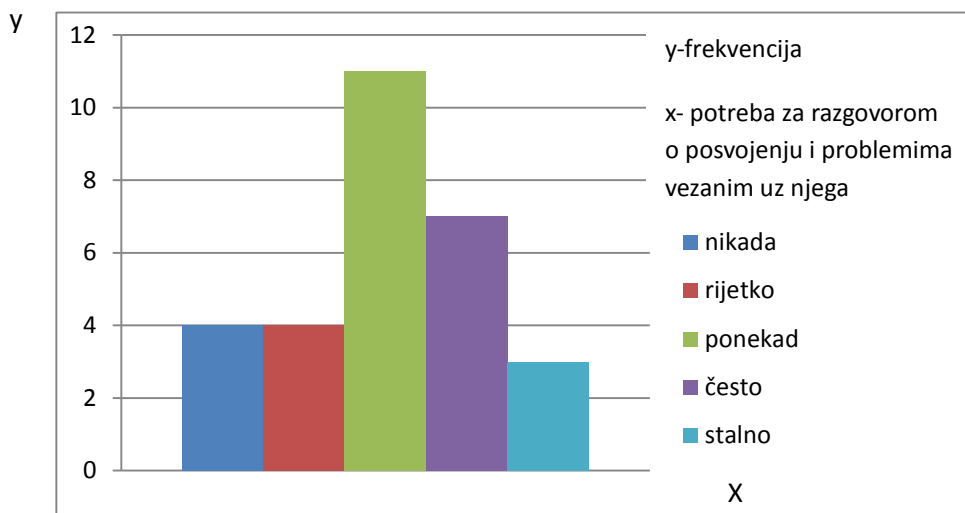

Slika 18. Procjena reakcije prijatelja sudionika istraživanja ($N = 27$) na odluku o posvojenju na skali od 1 (izrazito negativna) do 9 (izrazito pozitivna)

Slika 19. Odgovori posvojitelja ($N = 29$) na pitanje jesu li se susreli s negativnim komentarima i predrasudama u okolini nakon posvojenja

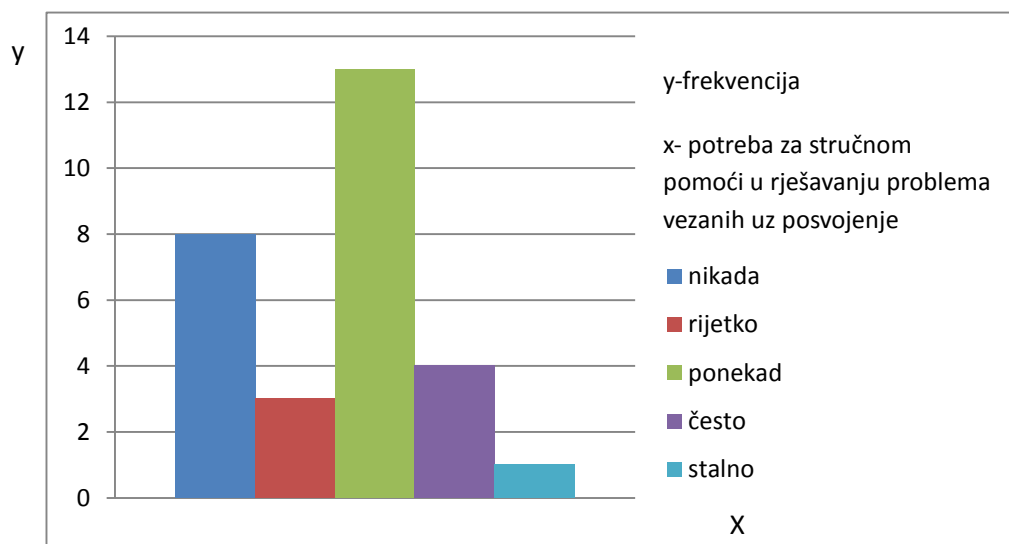
Nadalje, posvojitelji uglavnom navode da su barem u nekim slučajevima imali potrebu za razgovorom o posvojenju i problemima vezanim uz njega (Slika 20.) te su se u tim slučajevima u najvećoj mjeri obraćali prijateljima i obitelji (Tablica 7.). Također navode da su u nekim slučajevima imali potrebu za stručnom pomoći koja se tiče rješavanja problema povezanih s posvojenjem (Slika 21.), a u tim su se trenutcima u najvećoj mjeri obraćali psiholozima (Tablica 8.). Ovi podatci indiciraju da posvojitelji kao stručnjake koji im u najvećoj mjeri mogu pomoći u rješavanju njihovih problema prepoznaju psihologe, što sugerira da bi trebalo razmisliti o tome da se u okviru socijalnih usluga vezanih uz posvojenje uspostavi institucija/organizira kakvo tijelo ili više njih specijalizirano i dodatno educirano za rad s posvojiteljskim obiteljima koje ne bi samo pružalo stručnu psihološku pomoć u razdoblju prilagodbe već bi posvojiteljskim obiteljima bilo na raspolaganju u bilo kojem trenutku do djetetove punoljetnosti.

Slika 20. Odgovori posvojitelja ($N = 29$) na pitanje jesu li imali potrebu za razgovorom o posvojenju i problemima vezanim uz njega

Tablica 7. Odgovori na pitanje „Komu ste se obratili kada ste imali potrebu za razgovorom o posvojenju i problemima vezanim uz njega?“

osoba za razgovor	frekvencija
prijatelji	9
obitelj	8
drugi posvojitelji	6
psiholozi	4
udruge	3
djelatnici odgojno-obrazovne ustanove	2
liječnici	2
udomitelji	2
CZSS	1

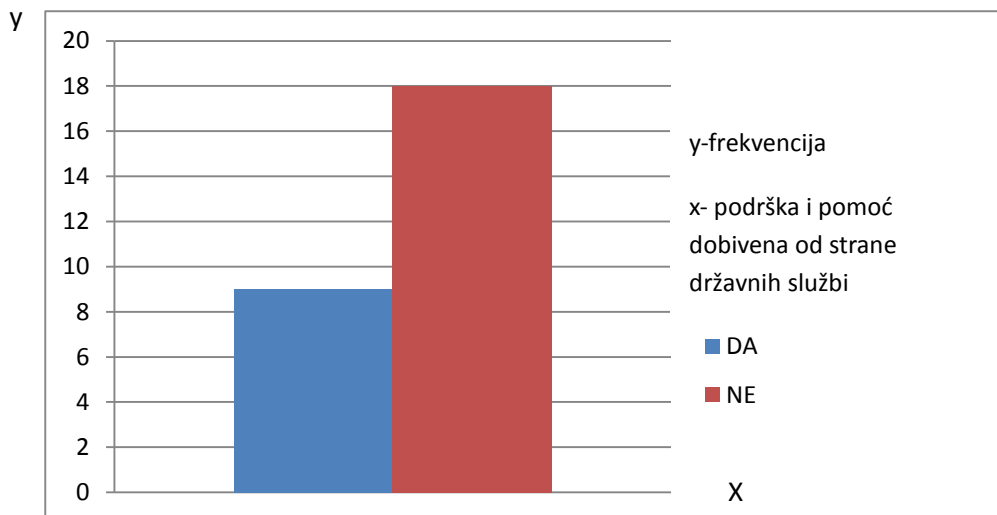

Slika 21. Odgovori posvojitelja ($N = 29$) na pitanje jesu li imali potrebu za stručnom pomoći u rješavanju problema vezanih uz posvojenje

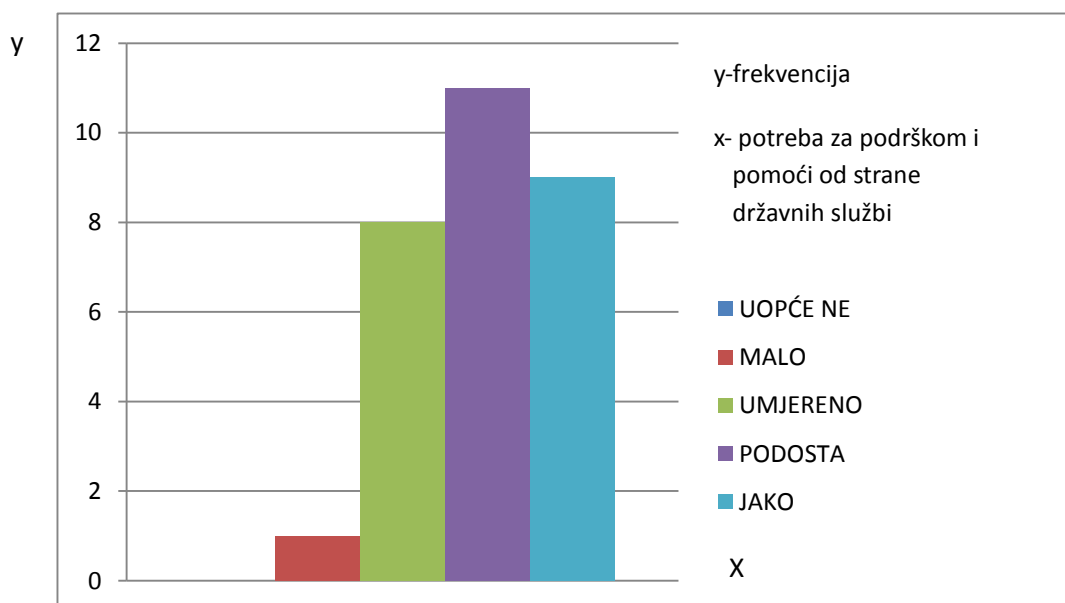
Tablica 8. Odgovori na pitanje „Komu ste se obratili kada ste imali potrebu za stručnom pomoći u rješavanju problema vezanih uz posvojenje?“

stručna pomoć	frekvencija
psiholozi	9
udruge	3
liječnici	3
prijatelji	2
drugi posvojitelji	1
CZSS	1
nismo znali komu se obratiti	3

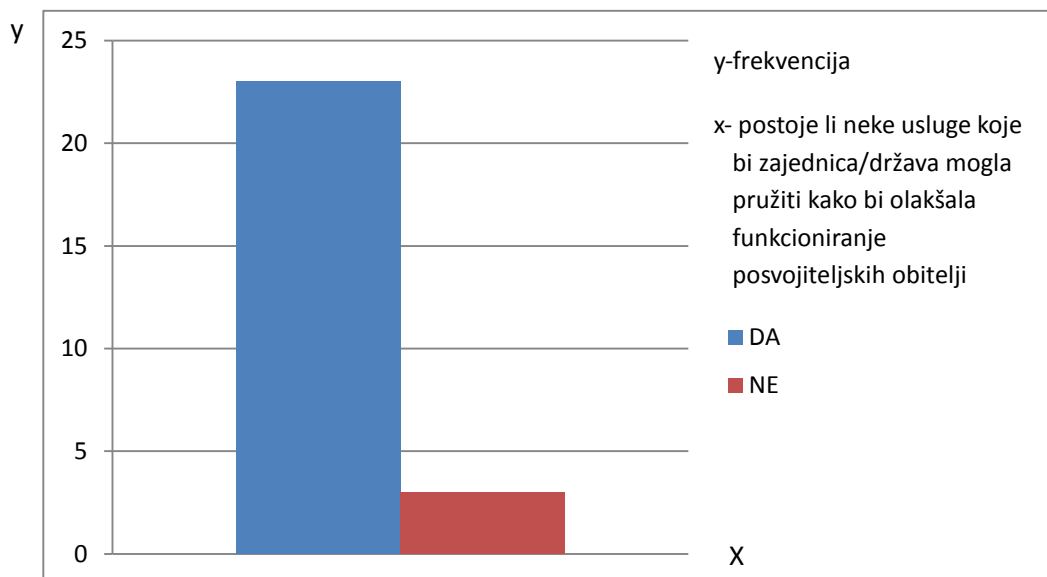
Vežano uz pitanje podrške i pomoći od strane državnih službi nakon posvojenja, tek je trećina sudionika odgovorila potvrdno (Slika 22.), no što se tiče potrebe za takvom podrškom i pomoći posvojitelji se u prosjeku slažu da je ona uvelike potrebna (Slika 23.). Također, posvojitelji uglavnom smatraju da postoje još neke usluge koje bi zajednica/država mogla pružiti kako bi olakšala funkcioniranje posvojiteljskih obitelji (Slika 24.), a njihove sugestije glede te teme navedene su u Prilogu 13.

Slika 22. Odgovori posvojitelja ($N = 27$) na pitanje jesu li nakon posvojenja dobili podršku i pomoć od strane državnih službi

Slika 23. Odgovori posvojitelja ($N = 29$) na pitanje je li potrebna podrška i pomoć od državnih službi nakon posvojenja

Slika 24. Odgovori posvojitelja ($N = 26$) na pitanje smatraju li da postoje još neke usluge koje bi zajednica/država mogla pružiti kako bi olakšala funkcioniranje posvojiteljskih obitelji

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Rezultati istraživanja u skladu su sa sličnim istraživanjima o potrebama posvojiteljskih obitelji koja su provedena u drugim zemljama, poput Velike Britanije i Sjedinjenih Američkih Država u smislu problema, poteškoća i potreba za podrškom.

Primjerice, Lowe i Murch (1999) zabilježili su probleme posvojitelja u prepoznavanju ozbiljnosti teškoća koje dijete ima: s nepotpunim ili netočnim informacijama o djetetu te probleme u pristupu uslugama. Mnogi su posvojitelji, čak i oni koji su imali pristup informacijama i pripremi za posvojenje, otkrili da je razina poremećaja kod djeteta bila ozbiljniji izazov nego što su očekivali. Autori predlažu brojne radikalne izmjene sustava podrške posvojenju u Velikoj Britaniji.

Rezultate ovog istraživanja treba staviti i u kontekst nedovoljno uređena sustava posvojenja u Republici Hrvatskoj reguliranog Obiteljskim zakonom (Narodne novine 116/03, 17/04, 136/04, 107/2007 i 61/2011) te Pravilnikom o metodama utvrđivanja podobnosti za posvojenje, načinu izrade mišljenja o podobnosti za posvojenje i vođenju središnjeg očevidnika o potencijalnim posvojiteljima i posvojenjima (Narodne novine 079/2008). Oba dokumenta opisuju samo korake i obaveze procjene prikladnosti potencijalnih posvojitelja te dokumente potrebne za zasnivanje posvojenja, ali ne posvećuju pozornost niti uređuju područja koja pripadaju domeni kvalitete javnih usluga, odgovornosti za tu kvalitetu te edukacije, podrške i pomoći svim uključenim sudionicima kao elementima provedbe politike posvojenja.

Rezultati istraživanja upozoravaju na područja koja nisu trenutačno dovoljno uređena važećim zakonskim propisima i provedbenim aktima te također upozoravaju na neujednačenost postupanja institucija socijalne skrbi u provedbi posvojenja. Isto tako, iz rezultata je vidljivo da poteškoće i potreba za prepoznavanjem poteškoća nisu samo vezane uz sustav socijalne skrbi, već su šire i kompleksnije naravi i zahtijevaju uključenje sustava zdravstva i obrazovanja.

Tako ispitanici, osobe koje su ostvarile posvojenje, upozoravaju na sljedeće poteškoće i probleme na koje nailaze posvojiteljske obitelji:

- nedostatak standarda pri posvojenju koji uključuje nedovoljno jasne korake i područja odgovornosti pojedinih ustanova u postupku posvojenja (centara za socijalnu skrb, institucija za djecu, udomitelja) te nepostojanje rokova postupanja relevantnih institucija;
- nedovoljnu edukaciju stručnih radnika u centrima za socijalnu skrb koji rade na poslovima posvojenja te neprepoznavanje važnosti njihove uloge i odgovornosti u procesu posvojenja;
- nedovoljna edukacija potencijalnih posvojitelja i pripremljenost na izazove posvojenja, pritom su potencijalni posvojitelji uglavnom prepušteni učenju iz literature na stranim jezicima, savjetima prijatelja i poznanika;
- nepotpune informacije o djetetu koje se posvaja, nedovoljno pojašnjenje eventualnih poteškoća ili posljedica na razne aspekte razvoja djeteta te nejasnoće o tome tko je odgovoran za osiguravanje relevantnih i potpunih informacija o djetetu (centri za socijalnu skrb, domovi za djecu ili udomitelji);
- prisutne poteškoće koje djeca imaju kao posljedicu prijašnjih iskustva i/ili biološkog nasljeđa – u razvoju jezika, u praćenju obrazovnih programa vrtića i/ili osnovnih škola, u stvaranju društvenih i/ili emocionalnih veza s vršnjacima, stvaranju privrženosti novoj obitelji;
- nedovoljna osviještenost i edukacija stručnih radnika, odgojitelja i nastavnika u vrtićima i školama o ključnim temama vezanim uz posvojenje, poteškoćama s kojima se znatan broj posvojene djece suočava te sustavna orijentiranost odgojno-obrazovnih institucija na podršku i razumijevanje njihovih potreba;
- nepostojanje sustavne i pristupačne podrške nakon posvojenja pogotovo posvojiteljima kao roditeljima, kao paru i samoj djeci;
- postojanje predrasuda i stigmatizacija određenih skupina u društvu, uključujući posvojenju djecu općenito te pripadnike romske nacionalne manjine, koji čine znatan udio među posvojenicima ili djecom bez roditeljske skrbi.

Informacije, edukaciju i podršku posvojitelji očekuju i dobivaju od obitelji i od drugih posvojitelja odnosno udruga koje se bave roditeljstvom i posvojenjem, a veoma malo od

institucija. Dijelom je tomu razlog nepovjerenje u sadržajnu educiranost stručnih radnika u institucijama o temi posvojenja.

Ujedno se stječe dojam da je uzrok raskola između stava službi i institucija sustava i posvojiteljske zajednice u razumijevanju svrhe i smisla posvojenja. Naime, često je sa stajališta sustava svrha posvojenja rješavanje dvaju problema: djeteta bez roditeljske skrbi i potencijalni posvojitelji koji žele dijete, te se zadatak centara za socijalnu skrb doživljava kao postupak „spajanja” potreba djeteta i posvojitelja bez jasne odgovornosti sustava za uspješnost posvojenja. Istovremeno, ostale institucije sustava poput zdravstva i/ili obrazovanja ne preuzimaju odgovornost niti se uključuju u moguće oblike podrške bilo kojem sudioniku u posvojenju. Ta pretpostavka već dugo nije osnova za postavljanje sustava posvojenja u brojnim zemljama Europske unije u kojima je odgovornost države za uspješnost posvojenja mnogo veća, a ostvaruje se putem velikog broja popratnih socijalnih, zdravstvenih i obrazovnih usluga i usluga podrške. Usprkos tomu, ona još uvijek obilježava pristup i podjelu odgovornosti unutar sustava posvojenja u Republici Hrvatskoj.

Budući da broj ispitanika u ovom istraživanju zahvaća samo manji dio posvojiteljske zajednice (radi se o pokusnom istraživanju), poželjno je nastaviti sa ispitivanjem na reprezentativnom uzorku posvojiteljskih obitelji sa područja cijele Hrvatske kako bi se dobiveni rezultati mogli generalizirati i izvršiti analize koje zbog ograničenja uzorka sada nisu mogle biti provedene.

Preporuke

- uvesti standarde u postupak posvojenja koji uključuje jasne korake i područja odgovornosti pojedinih ustanova u postupku posvojenja kao i rokove postupanja relevantnih institucija;
- educirati stručne radnike i/ili stvoriti timove specijaliziranih osoba u centrima koji bi se bavili poslovima posvojenja;
- uvesti mehanizme praćenja stanja i razvoja djeteta dok je u sustavu skrbi što uključuje inicijalnu stručnu procjenu stanja i potreba djeteta prilikom ulaska djeteta u sustav skrbi i redovita i ažurirana pisana izvješća o razvoju djeteta;

- uvesti obavezu pripreme cjelovitih pisanih izvješća o djetetu koja se predaju posvojiteljima kod posvojenja, a koja uključuju: ažurnu i cjelovitu psihološku obradu s opisom razvojnog profila djeteta, potpunu medicinsku dokumentaciju i preporuke o zdravstvenoj skrbi, povijest biološke obitelji, rane fotografije;
- uvesti pripremu i edukaciju za posvojenje kao obavezni korak u postupku posvojenja te stvoriti uvjete za njenu dostupnu, redovitu, stručnu i o procjeni prikladnosti neovisnu provedivost na području Republike Hrvatske
- stvoriti mehanizme sustavne i pristupačne podrške posvojiteljima poput obiteljskog savjetovanja, grupe podrške/radionice za roditelje, edukacija o odgajanju posvojenog djeteta, podršku posvojiteljske zajednice, mentorstvo iskusnih posvojitelja;
- stvoriti mehanizme sustavne podrške posvojenoj djeci poput savjetovanja, grupe podrške za dijete, povremena druženja s drugom posvojenom djecom i posvojiteljskim obiteljima; osobito je važan brz i efikasan pristup uslugama uz pomoć kojih bi se moglo nadoknaditi posljedice ranog zanemarivanja poput usluga logopeda, razvojnih psihologa, liječnika pedijataru, stručnih službi škola i vrtića, za što je potrebna aktivna uključenost Ministarstva zdravstva;
- uvrstiti u odgojno-obrazovne programe vrtića i škola edukaciju o različitosti koja uključuje različitost obiteljskih oblika te edukaciju o načinima ophođenja, odnosu i pristupu prema posvojenom djetetu i njegovoj obitelji;
- organizirati (uz snažnu potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta) obavezna stručna usavršavanja odgojitelja, učitelja i nastavnika o sadržajnim i metodičkim prilagodbama temama vezanim uz specifičnosti različitih obitelji, pa tako i posvojiteljskih (npr. kako razgovarati o temama tko čini obitelj, porodicu ako je u skupini/razredu posvojeno dijete), odnosno kako se ophoditi s posvojenim djetetom i njegovom obitelji te kako odgojno djelovati na djecu u skupni/učenike u razredu u cilju prihvaćanja odnosno prevencije odbacivanja i različitih oblika emocionalnog i fizičkog zlostavljanja.

6. LITERATURA

- Atkinson, A.; Gonet, P. 2007. Strengthening Adoption Practice, Listening to Adoptive Families. *Child Welfare*. 86. 87–104.
- Brodzinsky, D. M. 1990. A stress and coping model of adoption adjustment. *The psychology of adoption* (3–24). Ur. Brodzinsky, D. M.; Schechter, M. Oxford University Press New York.
- Brodzinsky, D. M. 1993. Long-term outcomes in adoption. *The Future of Children*. 3/1. 153–166.
- Child Welfare Information Gateway 2012. *Providing postadoption services*. U.S. Department of Health and Human Services, Children's Bureau. Washington, DC.
- Gibbs, D.; R. P. Barth; R. Houts. 2005. Family characteristics and dynamics among families receiving post-adoption services. *Families in Society*. 86. 520–532.
- Hanna, M.; K. Tokarski; D. Matera; R. Fong. 2011. Happily ever after? The Journey from foster care to adoption. *Adoption quarterly*. 14 /2. 107–131.
- Howard, J. A.; S. L. Smith; S. D. Ryan. 2004. A comparative study of child welfare adoptions with other types of adopted children and birth children. *Adoption Quarterly*. 7/3. 1–30.
- Livingston Smith, S. 2010. *Keeping The Promise: The Critical Need for Post-Adoption Services to Enable Children and Families to Succeed*. Evan B. Donaldson Adoption Institute. New York.
- McKay, K.; L. E., Ross; A. E. Goldberg. 2010. Adaptation to parenthood during the post-adoption period: a review of the literature. *Adoption Quarterly*. 13/2. 125–144.
- Milas, G. 2005. *Istraživačke metode u psihologiji i drugim društvenim znanostima*. Naklada Slap. Jastrebarsko.
- Miles, M. B.; A. M. Huberman. ²1994. *Qualitative data analysis*. Sage. Thousand Oaks.

- Narodne novine. 1991. *Pravilnik o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju*. 23/91.
- Petz, B.; V. Kolesarić; D. Ivanec. 2012. *Petzova statistika*. Naklada Slap. Jastrebarsko.
- Skoko, B.; V. Beneković. 2009. Znanstvena metoda fokus grupa – mogućnosti i načini primjene. *Politička misao*. 46/3. 217–236.
- Smith, D. W.; D. M. Brodzinsky. 1994. Stress and coping in adopted children: a developmental study. *Journal of clinical child psychology*. 23/1. 91–99.

7. PRILOZI

Prilog 1. Odgovori sudionika na pitanje „Kakva pomoć je Vama kao roditelju bila potrebna u trenutku posvojenja?“.

- dobar dječji psiholog – koji bi nas upozorio na moguće probleme
- dobro bi nam došla pomoć psihologa i pedagoga te detaljne informacije o djeci od CZSS-a, međutim snašli smo se i sami uz veliku podršku obitelji
- informacije o djetetu, podrška u procesu i pripremanju te informacije da će biti podrška poslije posvojenja
- malo nas je s financijske strane to šokiralo... kratak period od obrade, ja godinu dana bez posla, a djetetu trebala i autosjedalica i došla nam je gola i bosa... od države ili grada nikakvu pomoć nismo dobili, čak smo je iako je upisni rok u vrtić uspješno upisati u vrtić u 10. mjesecu jer se po nalazu psihologa to preporučalo (radi socijalizacije djeteta)... eto, samo mi je žao, jer i dijete kad se rodi i roditelji ga željno očekuju 9 mj. imaju taj period da se pripreme i dobiju barem pelene, žao mi je što se grad nije pokazao i našoj curici ponudio besplatan vrtić (iako nam nije to problem nikakav plaćati), ali jedan poklon paket dobrodošlice, čokolade – ništa. To mi žalosno i razočaravajuće. Eto, čisto to, sitnica, pažnja jer našoj princezi ne fali ama baš ništa
- nismo stigli u Školu za posvojitelje prije posvajanja, nego smo uspješno došli na red tek 2 mj. nakon posvajanja – tamo smo dobili vrlo dragocjene informacije koje su nam trebale i prije postupka posvajanja (u smislu da su posvojitelji u punom smislu roditelji kao i svi drugi, ali i da moraju biti i više od toga i znati se nositi sa svim aspektima posvajanja). Budući da smo posvojili dijete od 3,5 g. bilo bi nam korisno da nas je netko uputio u razvojne, psihološke, ... i druge potrebe djeteta za tu dob
- odgovori na niz pitanja koje jako dobro pokriva Škola za posvojitelje
- opće smjernice
- podrška i pomoć, kako se nositi s određenim problemima i situacijama na početku, kada još dijete ne poznate i ne znate kako se postaviti u određenim situacijama
- podrška, grupa samopomoći, popis institucija kojima se mogu obratiti i relativno brzo doći na red i pomoć terapije vezano uz određene probleme u razvoju djeteta
- pomoć kod adaptacije, upute kako kod djeteta razviti privrženost, kako reagirati kad je agresivno
- potrebne informacije o djetetovom stanju te o tome gdje i kome se obratiti za određene poteškoće
- priprema, podrška, stručna pomoć
- psihološka pomoć
- psihološka pomoć kako se postaviti prema okolini, kako reći okolini, pomoć oko rješavanja papirologije oko posvojenja
- razgovor s drugima, škola za posvojitelje
- razgovor s psihologom i pedagogom iz doma koji su dijete poznavali
- razjasniti specifičnosti posvojene djece – da se kasnije ne čudimo, da se bolje pripremimo i da lakše prođemo kroz situacije koje su neizbježne
- sigurnost da se imamo komu obratiti u trenutku krize ili kada smo u nedoumici
- stručna psihološka pomoć
- svaka pomoć, bili smo sami sa djetetom koje je trebalo sve, odjeću, pažnju, prilagodbu
- točne informacije o zakonskim pravima posvojitelja (zbog usklađivanja Zakona o roditeljnim i roditeljskim potporama s EU legislativom nismo mogli dobiti informacije o tumačenju tog zakona; pitali smo u CZSS i poslali upit na koji nam nije odgovoreno u nadležno ministarstvo

- uglavnom mi je trebala podrška, nisam razumjela zašto me ne prihvaća

Prilog 2. Odgovori sudionika na pitanje „Zašto niste potražili pomoć koja je Vama kao roditelju bila potrebna u trenutku posvojenja?”.

- bojala sam se da nam ne bi oduzeli dijete
- jer im nisam vjerovao; iz iskustva drugih posvojitelja uvjerio sam se da su ih često krivo savjetovali; osim toga sami smo imali izvrsne rezultate
- jer sam mislila da su djetetovi problemi važniji od mojih (što se baš i nije pokazalo točnim)
- još smo u fazi prilagodbe i trenutno nema potrebe
- nije mi pao na pamet nitko koga bih mogla pitati
- nisam znala da će mi trebati
- nismo imali koga, za sve trebate dodatno platiti
- nismo imali nikakve informacije o tome kome se može obratiti
- tadašnja posvojiteljska naknada nije dozvoljavala plaćanje privatnog psihologa, a trebao mi je netko za odgovore na jednostavna pitanja; kasnije smo se uključili u Školicu za posvojitelje
- za prvo dijete nismo tražili pomoć u tom razdoblju jer nije bilo potrebno – informirali smo se sami, preko literature; za drugo dijete smo tražili pomoć zato što nismo bili dovoljno stručni da sami riješimo probleme djeteta
- zato što nam je rečeno da od strane CZSS-a podrške nemamo, pa smo se snašli sami
- zato što nisam znala kako i što dalje, što mogu dopustiti a što ne, papirologija

Prilog 3. Odgovori sudionika na pitanje „Kakva je pomoć Vašem djetetu bila potrebna u trenutku posvojenja?”.

- bila je dosta gruba, vidjelo se da joj je falilo više ljubavi i pažnje, maminih i tatinih zagrljaja i da se zapravo svijet vrti oko nje, a ne da je ona... oprostite što ću to tako nazvati: stvar na kojoj netko zarađuje kruh
- bila je potrebna pomoć psihologa i drugih stručnjaka
- bilo je potrebno da se napravi brza i kvalitetna procjena kod djeteta za koje se smatralo da ima smetnje u razvoju, da je se uključi u logopedsku terapiju i sva su djeca trebala hitnu socijalizaciju, a jedva smo ih upisali u vrtić
- liječnička
- medicinska
- od najveće bi mu pomoći bilo da smo mi bili sigurni da radimo najbolje za njega
- psiholog
- psiholog, defektolog, logoped
- psiholog, defektolog, logoped
- psiholog, logoped
- psihološka pomoć
- psihološka, psihijatrijska, emocionalna, stručna
- srećom djetetu ništa nije bilo potrebno osim normalnog, pouzdanog, posvećenog i brižnog roditelja punog ljubavi
- trebali su joj na sve pripremljeni roditelji i valjan savjet domskog psihologa (savjeti se nisu pokazali ispravnim)
- trebalo je odjednom znati gdje što, kako djetetu olakšati sve novo što mu s događalo
- više i češće komunikacije sa socijalnom radnicom da bi dijete više razumjelo što će biti i što znači posvojenje; više podrške i razumijevanja od udomiteljske obitelji
- vjerojatno psihološka

Prilog 4. Odgovori sudionika na pitanje „Zašto niste potražili pomoć koja je vašem djetetu bila potrebna u trenutku posvojenja?“.

- tadašnja posvojiteljska naknada nije dozvoljavala plaćanje
- nismo znali komu da se obratimo

Prilog 5. Odgovori sudionika na pitanje „Kakva je pomoć Vama kao roditelju bila potrebna u periodu prilagodbe na posvojenje?“.

- bile su nam potrebne informacije o djetetovom stanju te o tome gdje i kome se obratiti za određene poteškoće
- dobro bi nam došle neke smjernice u smislu kako primijeniti odgojne mjere i koje kod djece s takvim emocionalnim problemima i kako se organizirati kod tako naglog povećanja obitelji
- emocionalna
- još smo u fazi prilagodbe, ali razgovor s osobama koje su navedeno već prošle pomaže
- mogućnost korištenja roditeljnog dopusta jer prema tadašnjim propisima nakon pravomoćnog rješenja više nisam mogla ostvariti pravo na dopust, a više nije bilo ni smisla
- najprije – potrebno je znati na što sve imaš prava; osim toga – potrebna je redovna medicinska njega (što se, uglavnom, dobije, ali u našem slučaju ta njega nije bila adekvatna) i upute kojim stručnjacima ići ako se pojave neki simptomi u emocionalnom razvoju
- nestručna pomoć
- opće smjernice
- podrška, grupa samopomoći, popis institucija kojima se mogu obratiti i relativno brzo doći ne red i pomoć terapije vezano uz određene probleme u razvoju djeteta
- podršku i komunikaciju s drugim posvojiteljima i kontakt sa stručnjacima koji mogu objasniti ponašanje djeteta
- pomoć u razumijevanju problema s učenjem
- posvojiteljska škola – pomaže shvatiti reakcije djeteta te kasnije razgovori s psihologom
- psihosocijalna podrška stručnjaka koji imaju iskustva s posvojenjima
- psihologa koji se bavi posvojenjem
- psihološka pomoć za supruga i mene, razgovor s roditeljima koji su prošli slično
- da sam dobila edukaciju u npr. školi za posvojitelje prije posvajanja ne bi mi trebala u periodu prilagodbe
- stručna pomoć – psiholog (kako pomoći djetetu da se lakše nosi s promjenama)
- sva moguća pomoć, kako dijete od 2,5 godine odgojiti, koje su mu navike, što je zdrava prehrana, što mu dopustiti, kako odgovoriti gdje je teta kod koje je bio, kako ga naučiti da baš tebe zagri
- sve moguće

Prilog 6. Odgovori sudionika na pitanje „Zašto niste potražili pomoć koja je Vama kao roditelju bila potrebna u periodu prilagodbe na posvojenje?”.

- nismo imali nikakve informacije o tome kome se može obratiti
- trenutno nema potrebe
- Hrvatska nije potpisala hašku konvenciju i tako stručnjaci tu u Francuskoj nemaju obavezu prema nama
- nisam znala kome bi se obratila, a smatrala sam imam dovoljno znanja da joj pomognem oko učenja
- jer im nisam vjerovao; iz iskustva drugih posvojitelja uvjerio sam se da su ih često krivo savjetovali; osim toga, sami smo imali izvrsne rezultate
- jer smo sve najprije raspravili u obitelji, a s obzirom na dob djeteta u momentu posvojenja nije bilo potrebe

Prilog 7. Odgovori sudionika na pitanje „Kakva je pomoć Vašem djetetu bila potrebna u periodu prilagodbe na posvojenje?”.

- dječji psiholog
- potrebna je neka institucija koja bi posvojiteljima preko reda i bez čekanja pružala usluge psihologa, defektologa, fizijatra, logopeda i sl. – koji imaju iskustva u problemima posvojenja; posvojitelji bez iskustva uglavnom ne prepoznaju probleme koji zahtijevaju ranu intervenciju i mnogo toga pripisuju blagom kašnjenju u razvoju, tj. smatraju da će se u obiteljskom okružju stvari same popraviti
- liječnička
- logoped
- medicinska
- od najveće pomoći bi mu bilo da smo mi bili sigurni da radimo najbolje za njega
- podršku od stručnjaka
- pomoć u učenju (vrtić i škola ovdje su puno zahtjevniji nego gdje je prije dijete živjelo)
- psiholog, defektolog, logoped
- psiholog
- psiholog, defektolog, logoped
- psiholog – dijete je kakilo, piškilo, grizlo, udaralo
- psihološka, logopedska
- stručna pomoć u učenju
- sva

Prilog 8. Odgovori sudionika na pitanje „Zašto niste potražili pomoć koja je vašem djetetu bila potrebna u periodu prilagodbe na posvojenje?”.

- Hrvatska nije potpisala hašku konvenciju i tako stručnjaci tu u Francuskoj nemaju obavezu prema nama
- Mislila sam da se mogu nositi sama s tim uz pomoć supruga koji je imao bolji odnos s djetetom u prvih 3 mjeseca jer je tad bio na posvojiteljskom dopustu

Prilog 9. Odgovori sudionika na pitanje „Koje teme bi trebala obuhvatiti edukacija djelatnika vrtića vezana uz posvojenje?”.

- nikako posebno ne izdvajati posvojeno dijete ni na koji način od ostalih
- o emocionalnom razvoju posvojene djece, o traganju za identitetom i kako im u tome pomoći te kako to utječe na cjelokupni razvoj
- općenito možda da, iako u našem slučaju su svi bili dovoljno kompetentni
- općenito o posvojenju
- općenito o posvojenju s pravne i emocionalne strane
- pomoći posvojenom djetetu i što posvojenje je kao takvo
- posvojeno dijete je dijete kao i ostala, samo ih treba zaštititi od pitanja druge djece
- potrebno je da se educiraju o tome što je posvojenje, koji su uobičajeni emocionalni i drugi problemi posvojene djece i kako tome pristupiti
- razbijanje predrasuda
- što je posvojenje, posvojiteljska obitelj je u 99 % jednaka biološkoj, razlika udomiteljstvo i posvojenje, posvojena djeca IMAJU roditelje
- zato jer djeca koja su prošla teška zlostavljanja na njih se ne možeš izvikati, to je bilo k'o dobar dan u našem vrtiću

Prilog 10. Odgovori sudionika na pitanje „Koje teme bi trebala obuhvatiti edukacija djelatnika škole vezana uz posvojenje?”.

- da osoblje ne spominje da je dijete posvojeno i da ne traži da dijete radi obiteljsko stablo
- nikako posebno ne izdvajati posvojeno dijete ni na koji način od ostalih
- općenito možda da, iako u našem slučaju svi su bili dovoljno kompetentni
- općenito o posvojenju, a posebice o tome što je obitelj
- općenito o posvojenju s pravne i emocionalne strane
- potrebno je da se educiraju o tome što je posvojenje, koji su uobičajeni emocionalni i drugi problemi posvojene djece i kako tome pristupiti
- prihvaćanje različitosti, potraga za identitetom, svladavanje trauma
- psihologija
- razbijanje predrasuda
- razumijevanje rada mozga takve djece
- specifičnost
- što je posvojenje, posvojiteljska obitelj je u 99 % jednaka biološkoj, razlika udomiteljstvo i posvojenje, posvojena djeca IMAJU roditelje

Prilog 11. Odgovori sudionika na pitanje „Zašto ste odlučili djelatnicima vrtića reći da je vaše dijete posvojeno?“.

- da bi nam pomogli, eventualno zaštitili dijete u slučaju potrebe
- da mogu razumjeti eventualne drugačije reakcije djeteta
- jer bi im djeca ionako rekla, pa da se mogu pripremiti
- jer dijete zna da je posvojeno pa da mu se može pomoći ako spomene tu temu
- jer smo smatrali da je to važno reći
- nadali smo se pomoći
- poznanici smo, živimo u istoj ulici, moglo je biti samo od pomoći prema drugoj djeci
- radi razbijanja predrasuda
- s obzirom da je i starija kćer išla u isti vrtić – bilo je očigledno
- smatrala sam da je to bitan aspekt djetetovog života; djetetu je ta činjenica bila prirodna pa sam željela da osoblje ne pokaže nikakvo čuđenje saznajući to od djeteta
- smatrala sam to važnim za reći prilikom upisa u vrtić
- to bi se saznalo od ovog ili onog, nemamo što kriti, ponosni smo, ali smo naglasili da prema njoj želimo da se ponašaju kao prema svakom drugom djetetu, da ne bi slučajno dopustili kakvu neslanu šalu
- to je nama savršeno normalna tema o kojoj govorimo s veseljem i ponosom, ne videći razloga da išta krijemo, dapače; osim toga smo htjeli da to odmah saznaju od nas, a ne kasnije od nekog drugog
- uključili smo se u vrtić u siječnju i djeca su još uvijek brkala novo i staro prezime; od posvojenja je prošlo 2 mjeseca i smatrali smo da stručno osoblje vrtića mora biti upoznato
- zato jer smatramo da to nije nešto što bi trebali skrivati
- zato jer smo smatrali da je to informacija koju moraju znati
- zato što je to bitna činjenica o našoj obitelji i zato što bismo u protivnom lagali o rođenju djeteta i drugim podacima iz njegova života.

Prilog 12. Odgovori sudionika na pitanje „Zašto ste odlučili djelatnicima škole reći da je Vaše dijete posvojeno?“.

- da bi bilo malo razumijevanje prema djetetu
- da bi djeca u udomiteljskim obiteljima bila tretirana na adekvatan način
- da mogu razumjeti eventualne drugačije reakcije djeteta
- mislim da bi bilo nenormalno, „zaostalo” i potencijalno štetno da škola to ne zna
- jer bi im djeca ionako rekla, pa da se mogu pripremiti
- kako bi bili spremni na različitost
- pojavili su se problemi u koncentraciji, s prihvaćanjem obaveza; sin je postao vrlo neuredan; imamo 2 učiteljice (1. i 2. razred) i dok je jedna vrlo susretljiva, druga se vrlo jasno postavila da je to naš problem
- prebacivala sam ju iz jedne škole u drugu i smatrala sam da moraju znati da bi i meni mogli pomoći budući sam ju posvojila prije samog početka školske godine
- radi boljeg sagledavanje cjelokupne situacije
- rekla je cijelom prvom razredu u OS tako je odlučila nitko je nije zbog toga poslije zadirkivao ili joj se rugao jednostavno je to za sve na neki način bila tabu tema
- samo učiteljici zbog nepovjerenja u stručnost stručnog tima škole
- smatrala sam da je to bitan aspekt djetetovog života; djetetu je ta činjenica bila prirodna pa sam željela da osoblje ne pokaže nikakvo čuđenje saznajući to od djeteta
- smatrali smo da je to važno, a i stupidni upitnik koji smo popunjavali prilikom upisa nam nije dao drugu mogućnost
- zato jer smatramo da to nije nešto što bi trebali skrivati
- zato jer smo smatrali da je to informacija koju moraju znati
- zato što je to bitna činjenica o našoj obitelji i zato što bismo u protivnom lagali o rođenju djeteta i drugim podacima iz njegova života

Prilog 13. Odgovori sudionika na pitanje „Koje bi usluge zajednica/država mogla pružiti kako bi olakšala funkcioniranje posvojiteljskih obitelji?“.

- bila sam na radionici u Adoptinoj organizaciji koja mi jako puno pomogla; trebala bi takva stručna pomoć koja bi pomogla roditeljima, ali možda i radionice za djecu koje bi bile vesele i poučne i pomogle im da stječu samopouzdanje
- bilo bi dobro da se na jednom mjestu mogu dobiti sve informacije o tome na što imamo pravo (porodiljski dopust i sl.); također, trebali bismo dobiti smjernice o tome kako i kada reći djetetu da je posvojeno; pa zatim, smjernice o tome kako se ponašati kada dijete zatraži upoznavanje s biološkom obitelji – ili smjernice o tome kako postupati u slučajevima kada postoje biološka braća i sestre koji su posvojeni u druge obitelji ili žive negdje drugdje; roditelji posvojene djece bi trebali dobiti kontakt na kojega se mogu javiti u slučaju specifičnih pitanja ili ako se pojave problemi s kojima se ne mogu nositi sami
- bilo kakva pomoć ili podrška je dobro došla; kad se sjetim prvih mjesec dana je opća ludnica: beskrajni redovi za prijave i odjave, rješenja (MUP, HZZO...) za posvojenje troje djece sam dobila 7 mjeseci dopusta (ukupno) i to nakon tri žalbe; rješenje za dopust sam dobila tek nakon mjesec dana; dakle, mjesec dana smo bili u vakuumu (poslodavac je imao razumijevanja, ali u stilu "nemoj da se zna da ne dolaziš"; najviše me boljelo kad nisam mogla naći pedijatra, prvih nekoliko mjeseci smo išli privatno jer niti jedan pedijatar nema "slobodnog mjesta"
- budući da smo posvojili iz strane zemlje (BIH) postoje vrlo male razlike u početnom procesu posvajanja; prvih 6 mjeseci je obavezni adaptivni proces (slično udomiteljstvu) koje Hrvatski zakon ne poznaje i dijete nema pravo niti na zdravstvenu zaštitu; naći zakonsko rješenje za u skladu sa zakonima kojima bi djetetu pružili barem osnovna prava
- grupe podrške, dugotrajnije i svakako psihološka pomoć, ali isključivo stručnjaka za temu posvojenja
- grupe samopomoći; psiholozi specijalizirani za rad sa posvojiteljima; mogućnost dijagnostike i uključivanja u terapije djece (logoped, soc. pedagog i sl.)
- iako to zapravo nije odgovor na vaše pitanje, smatram da je ključno sljedeće – da sudovi budu brzi i rezolutni pri odlučivanju o oduzimanju roditeljskog prava biološkim roditeljima ako je evidentno da oni brinu se o djetetu nisu u stanju ili to ne žele, a kako bi djeci omogućili da što prije dobiju šansu da budu posvojena; ne bih rekla da je u svemu oko posvajanja djece išta važnije od toga
- imali smo podršku države, ako smo sami na tome inzistirali; smatram da bi šira zajednica posvojiteljskim obiteljima morala osigurati pristup educiranom stručnom osoblju koje bi im moglo pomoći ne samo u trenutku posvojenja nego i kasnije, u odgoju djeteta

- iz iskustva mogu reći da općenito treba više poraditi na Centrima za socijalnu skrb i njihovoj organizaciji rada što se tiče samog posvajanja, eventualno kada bi se tamo mogle izdvojiti osobe koje bi radile samo predmete posvojenja pa bi i taj cijeli postupak tekao puno brže; jer kada bi se socijalni radnik bavio samo posvojenima, mogao bi i on sam za 'svoje' potencijalne posvojitelje tražiti dijete koje bi za njih bilo podobno; na kraju krajeva, oni jedini imaju uvid u tu bazu djece, a ne da posvojitelji sami zivkaju Centre; tada bi cijela ta priča bila puno jednostavnija i brža što je dakako u interesu djece po domovima; što se tiče same prilagodbe, mislim da je tu veći problem za obitelji koje dobiju stariju djecu pa je i time slučaj složeniji; pretpostavljam da tim obiteljima treba uvijek na raspolaganju biti stručna pomoć
- možda nam je sad potrebna pomoć jer se bliži 18. rođendan i moment kad bi ona poželjela ponešto saznati i upoznati svoju biološku obitelj
- kao što smo već naveli potrebna je pomoć psihologa i kod djece sa smetnjama u razvoju stručna pomoć; također trebala bi postojati nekakva olakotna okolnost kod upisa djece u vrtić; svi znamo da su gužve i mjesta nema, ali ovo su specifične situacije; naša djeca (osim najstarijeg) u trenutku dolaska nisu uopće bila socijalizirana, niti su kontaktirala s drugom djecom svoje dobi (osim unuka udomitelja koji je dobi našeg najmlađeg djeteta); bili su smješteni u starijoj udomiteljskoj obitelji koja očito nije mogla pratiti potrebe takve djece (želim napomenuti da su ljudi divni i mi s njima i dalje kontaktiramo i kod njih su djeca imala zadovoljene sve osnovne potrebe, ali nisu uspjeli prepoznati potrebe djeteta sa smetnjama u razvoju, a nisu dobili potrebne smjernice); nakon cca dva mjeseca odlučili smo, nakon što smo utvrdili da su djeca spremna, upisati djecu u vrtić što je posebno bilo potrebno srednjem djetetu zbog dobi (5 godina) i zaostatka u razvoju; hitno im je trebala socijalizacija i stručan rad što im mi uz svu svoju ljubav i volju nismo mogli pružiti; tražili smo samo pola vremena u jutarnjem terminu kada imaju program i doživjeli šok – ne može; u našem CZSS-u su nam rekli da s time nemaju ništa; u CZSS-u iz kojeg su djeca došla su nam napisali neko šturo pismo namjere; u vrtiću su oformili cijeli tim stručnjaka (psiholog, pedagog, logoped, ravnatelj...), njih sedmero kako bi nas uvjerali da radimo nešto loše; nisam ih nikako mogla uvjeriti da su djeca emocionalno spremna na odvajanje od nekoliko sati (što su i oni utvrdili u pola sata razgovora s njima, kad je do njega konačno došlo) i da im je to zaista potrebno radi daljnjeg razvoja; najgore što sam čula od trenutka posvajanja do danas je to što sam čula od stručne osobe iz tog vrtića; rekla mi je „Vi to ne možete ni razumjeti jer Vi niste roditelj nego samo posvojitelj“ – užas
- kao i kod biološkog djeteta u kuću dolazi patronaža i pomaže na licu mjesta, daje savjet i otvara moguće putove, potom stručna pomoć u učenju, socijalnim vještinama, ponašanju i vježbanju vještina poput upornosti
- lakše upisivanje u vrtić, više interesa lokalnog centra nakon posvojenja djece
- naravno usluge psihologa, pedagoga, koje se sad mogu potražiti pri različitim zavodima i ustanovama, nama je osobno najdragocjenije iskustvo iz Škole za posvojitelje te izmjena iskustva s drugim posvojiteljima
- potrebna je neka institucija koja bi posvojiteljima preko reda i bez čekanja pružala usluge psihologa, defektologa, fizijatra, logopeda i sl. koji imaju iskustva u problematici posvojenja; posvojitelji bez iskustva uglavnom ne prepoznaju probleme koji zahtijevaju ranu intervenciju i mnogo toga pripisuju blagom kašnjenju u razvoju, tj. smatraju da će se u obiteljskom okružju stvari same popraviti

- prioritet kod upisa u vrtić, psihološka pomoć, fleksibilno radno vrijeme u periodu prilagodbe
- psiholog i psihoterapeut, netko tko će ljude podsjetiti da se moraju u procesu prilagodbe brinuti i za sebe jer to direktno utječe na dobrobit djeteta
- radionice o posvojenjima, razgovori o onome što te čeka kad dijete dođe, što je dobro/ što nije; pitanja o posvojenju, o biološkom roditeljima, rođenju; smanjenje papirologije, OIB; bespotrebna pitanja javnih službenika kod prijave djeteta i traženja prava, centar za socijalno nijednom nije zovnuo da pita kako nam je ni kako je djetetu s nama, upute komu se obratiti za pojedine probleme, kako prijaviti dijete, koji pedijatri... ; radionice s roditeljima čija djeca idu u vrtić, a u vrtiću ima posvojene djece; radionice u školama da se djecu upozna da to nije ništa strašno biti posvojen
- smatram da bi edukacija prije posvajanja trebala biti obavezna
- apsolutno bi trebao postojati tim logopeda i psihologa kod kojih bi se obavezno išlo na nekoliko pregleda s djecom kroz neki period nakon posvajanja; naše je dijete bilo vrlo nepoučeno, iako bez očitih trauma i uz lijepe uspomene na dom, i time imalo vrlo nisko samopouzdanje; da mi majka nije logoped, ne bih prepoznala neke probleme u učenju koji postoje kod našeg sina, koje smo onda odmah krenuli rješavati i sad su stvari značajno bolje; prije nego smo posvojili bili smo na nekoliko razgovora za stariju djecu (školske dobi), a CZSS su ih vrlo različito "prezentirali" – od toga da su nam pružili sve informacije, pokazali sliku djeteta i poslali doma na razmišljanje (što mislim da je ispravno), do toga da su nas odmah upoznali s djetetom prije nego smo imali vremena dobiti sve informacije, uz dojam da ih žele "utrpati". Takva situacija ostavlja po mom mišljenju negativne posljedice na dijete, a i nama je bilo vrlo traumatično; CZSS bi trebali dobiti naputke o tim procesima koji bi bili prilagođeni dobi djeteta, a ne da svatko radi po svome
- stručni pomoć/savjet da kako upravljati (*manage*) odnose između braća/sestara koji su odvojeni nakon posvojenja, pomoć/savjet kako upravljati odnose s udomiteljskom obitelji koja ne razumije dobro svoju ulogu
- tečaj za posvojitelje nam je pomogao jer nas je pripremio da će problema biti; mi smo se nakon godinu dana susreli s problemima za koje nismo znali da li su situacije s kojima bi se i inače susreli kod našeg djeteta ili su to problemi koji su nastali zbog odrastanja u domu; zahvalni smo timu Škole za posvojitelje i podržavamo ove i slične aktivnosti kojima se pomaže posvojiteljima
- usluge psihologa, psihoterapeuta
- više znanja o posvojenju, razlikovanje posvojenja i udomljenja, razumijevanje da roditelj koji je posvojio dijete voli ga jednako kao što roditelji u biološkoj obitelji vole svoju djecu, razumijevanje škola da djeca koja su posvojena u kasnijoj dobi trebaju imati vrijeme prilagodbe da nadoknade zaostatke jer se s njima obično nije radilo u vrijeme odrastanja kako se radi u obitelji (ograničena saznanja, logopedski i slični problemi, niska razina samopoštovanja i sl.), dozvola da se promijene OIB i JMBG djeteta nakon posvojenja

- zakonski bi trebalo omogućiti posvojiteljima korištenje posvojiteljskog dopusta i za period upoznavanja, mislim od trenutka kada CZSS donese odluku (što je prije donošenja rješenja) pa dok se dijete u potpunosti ne navikne na posvojitelje i ne bude spremno za premještanje iz doma/hraniteljske obitelji u dom posvojitelja; trebao bi postojati letak ili brošura u kojoj bi bili opisani: 1) svi zakonski postupci koje posvojitelj mora poduzeti (a ne da moramo kopati po internetu jer institucije nemaju te informacije – svaka institucija radi svoj dio posla bez da zna što je prethodilo, a što slijedi) 2) sva zakonska prava posvojitelja (iz svih zakona kao npr. zakon o radu, obiteljski zakon, zakon o roditeljskim potporama itd.) protumačena tako da ih osoba koja nije pravnik može shvatiti i primijeniti (npr. da može reći u svojoj firmi kakvo je postupanje u slučaju posvojenja jer je to tako rijedak slučaj da firme također ne znaju što se od njih očekuje niti kakva su prava posvojitelja); svakako bi trebala postojati kvalitetna i obavezna priprema posvojitelja u smislu edukacije o specifičnostima roditeljstva posvojenoj djeci; trebala bi postojati sustavna i trajna psihosocijalna podrška posvojiteljima; u cilju zaštite podataka djeteta i bioloških roditelja, CZSS bi trebao izdavati potvrdu o posvojenju (bez identifikacijskih podataka) da ne moramo ostavljati Rješenje s tim podacima u državnim institucijama gdje prijavljujemo dijete